

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Merikarjalan kapinaviikoilta 1918

Suomen sisällissodassa osa Viipurin läänistä jäi valkoisille, osa punaisille. Punaisten hallussa ollut alue – kutsuttakoon sitä tässä vaikkapa Punaiseksi Karjalaksi – muodostui Merikarjalasta¹ ja sen pohjoispuolisista kahdeksastoista kunnasta tai kunnan osasta, jotka eristivät rannikon sodan rintamalinjoista. Punaisten Karjalan ja Viipurin asema oli keskeinen. Siellä sota alkoi ja päättyi. Punaisten elämänlanka oli Viipurin–Pietarin rata, jota pitkin aselähtykset Venäjältä tulivat ja jonka varresta tuli punaisten pääpuolustussuunta Kannaksella. Sisällissodan jälkeen Merikarjala oli olemassa yhtenäisenä alueena enää parin vuosikymmenen verran. Toisen maailmansodan rauhanteossa Merikarjala Viipurinlahden itäisiin rannikkopitäjiin asti meni rauhanpanttina Neuvostoliitolle. Tämä artikkeli luo katsauksen Merikarjalan alueen puna- ja naiskaartien järjestäytymisen syihin sekä sodan rintamatilanteiden muutoksiin, samoin se kokoaa tietoja sisällissodan merikarjalaisista uhreista ja heidän muistamisestaan. Aineistoa on koottu sekä muistitiedosta, paikallishistorioista että työväen järjestäytymistä koskevista tutkimuksista ja niitä on toisaalta arvioitu kriittisesti sisällissotaa käsittelevän uuden, myös itse tuottamani tutkimustiedon valossa.

Karjalan menetys on vaikuttanut myös tutkimustilanteeseen. Useat luovutetun Karjalan kunnat julkaisivat 1950-luvulla pitäjähistorioita, jolloin sisällissotaa ei historiankirjoituksessa vielä käsitelty. Esimerkiksi Johanneksen historia valmistui vuonna 1959. Ammattihistorioitsijan laatima osuus päättyy vuoteen 1917, minkä jälkeen teos jatkuu muistelmaosuudella. Työväenliikkeestä kertovassa muistelossa on sodasta sentään kolmen ja puolen rivin mittainen maininta, jonka mukaan kansalaissota ”lamaannutti työväen järjestötoiminnan melkein kokonaan. Sotaan osallistui johannekselaistakin työväkeä suuret joukot. Osa kaatui taistelujen melskeissä. Toiset taas joutuivat pitkiksi ajoiksi vankileireille.”² Juuri vähempää ei asiasta olisi voinut sanoa.

Sittemmin Johanneksen vaiheita sisällissodassa on käsitelty kahdessa tekemässäni tutkimuksessa, joiden yhteydessä tehdyt haastattelut osoittivat, että vaikka toisen maailmansodan koettelemukset ja Karjalan menetys olivat ihmisten mielissä päällimmäisinä, sisällissotaa ei ollut unohdettu, vaan sen muistot olivat siirtyneet sukupolvelta toiselle tarinoina nälästä, kuolemasta sodassa, teloituksissa ja vankileireillä sekä kansan kahtiajaosta sodan jälkeen.³

Käytänkin Johannesta tässä artikkelissa verrokkina, sillä jo vertailu kahteen Johanneksen naapurikuntaan osoittaa, ettei elämä kaikkialla Merikarjalassa suinkaan sujunut sodan aikana saman kaavan mukaisesti. Paljon on riippunut siitä, kuinka maltillisissa käsissä punaisten hallinto oli. Johanneksen kirkkoherra Jonathan Gummerus esimerkiksi kirjoitti vapaussotakertomuksessaan, miten Johannesta ”ei kapina pitkään aikaan koskenut, vaikka rajapitäjissä Wiipurin maaseurakunnassa ja Koivistolla punikkikapinan aallot rajuina kävivät”, ja ettei punakaartiin aluksi saatu kuin kaksi kolme jäsentä ja myöhemmin pakottamalla muutama lisää. Heitä oli niin vähän, että ”pääjohto Wiipurissa vaivoin taipui aseita antamaan”.⁴

Johanneksessa kaartihankkeita oli ilmennyt 9.12.1917 ja toiminta muuttunut julkisemmaksi vasta vuoden 1918 puolella, kun taas Viipurin maalaiskunnassa kaartinmuodostus oli alkanut lokakuun 24. päivänä ja Koivistolla 28. lokakuuta.⁵ Koiviston punaiset olivat varhain liikekannalla. Jo 27.1.1918 he ilmoittivat Viipurin punakaartin esikunnalle mobilisoivansa ”Koiviston järjestyneet työläiset P.K. reservijoukoiksi ja saadaan ne lähtemään minne tahansa määrätään (noin 300 m.) seuraavalla tunnussanalla: lähettäkää kaikki perunat (paikka minne), aivan heti, (tai milloin halutaan). Soitettava: Koivisto, Suurhasko. Huom. ilman aseita.”⁶ Tutkimus Koiviston tapahtumista sisällissodassa alkoi kuitenkin vasta 2010-luvun puolivälissä. Sitä on valmistellut koivistolaistaustainen, poliisissa rikostutkijana työuransa tehnyt Juha Luukka.

Viipurin maalaiskunnan (Viipurin pitäjän) ”poliittinen kartta” oli vuonna 1918 omalaatuinen kunnan jakautuessa kahtia: Viipurin esikaupunkeihin, jotka työväestön asuma-alueina olivat hyvin vasemmistolaisia, ja varsinaiseen maaseutuun. Vuonna 1919 esikaupungeissa asui 24 357 henkeä ja varsinaisen maalaiskunnan alueella 22 795. Pitäjähistorian vuonna 1982 ilmestyneessä II-osassa sisällissotaa on käsitelty, mutta varsin niukasti kun otetaan huomioon, että Viipurin valtaustaistelu käynnistyi esikaupungeista siviilien jäädessä sodan jalkoihin ja kokiessa kovia.⁷ Aika ei vielä vuonna 1982 ollut kypsä laajempaan käsittelyyn, vaikka ensimmäiset sisällissotaa koskevat tutkimukset eli Jaakko Paavolaisen teokset punaisesta ja valkoisesta terrorista olivat ilmestyneet vuosina 1966–1967 ja vankileireistä vuonna 1971. Jussi T. Lappalaisen *Punakaartin sota* taas ilmestyi vuonna 1981, samoihin aikoihin kun Viipurin maalaiskunnan historiaa valmisteltiin.

Vasta Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* vuodelta 1993 oli kuitenkin tutkimus, joka romutti vapaussotamyytin ja toimi tiennäyttäjänä saaden sisällissotatutkimuksen uuteen nousuun. Sen myötä 1990-luvulla julkaistuihin luovutetun Karjalan kyläkirjoihinkin alkoi ilmestyä kertomuksia sisällissodasta.

Ylikangas myös vaati perusteellista jatkotutkimusta vuoden 1918 uhreista, ja keväällä 1998 Suomen hallitus käynnisti tutkimusprojektin, jonka tuloksena syntyi 5.3.2002 avattu ja 19.5.2004 päivitetty Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta. Se on – virheistään ja puutteistaan huolimatta – ollut tärkeä lähde kaikessa uudemmassa sisällissotaa käsittelevässä tutkimuksessa. Tässä artikkelissa on käytetty kirjoitusvaiheessa viimeisintä eli 20.11.2019 julkaistua päivitystä ja rajattu käyttö vuoteen 1918.⁸

Käytetystä tutkimuskirjallisuudesta esiin voi nostaa vuonna 2013 julkaistun Teemu Keskisarjan teoksen *Viipuri 1918*, joka kertoo kaupungista sodan alkutapahtumissa, punaisten viimeisenä linnakkeena ja valkoisten voiton näyttämönä. Taustaa luotaessa tärkeitä ovat olleet Hannu Soikkasen *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia* (1970), Marja-Leena Salkolan *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–18 ennen kansalaissotaa 2* (1985) ja Juhani Piilosen *Vallankumous kunnallishallinnossa* (1982). Jukka Rantalan punaisia kansakoulunopettajia koskeva tutkimus vuodelta 2002 luo puolestaan merkittävää lisävaloa sodanjälkeisiin tapahtumiin Merikarjalassa.

Puhuttaessa Merikarjalasta sisällissodassa pitää vielä muistaa, että sodan-aikainen kuntakartta poikkeaa muuallakin kuin Viipurin maalaiskunnassa vuodesta 1939. Vahviala perustettiin vuonna 1921 Viipurin maalaiskunnan, Säkkijärven ja Lappeen osista, ja Koiviston kauppalan perustamisvuosi on 1927. Sisällissodan aikana Uuraan saari kuului Johannekseen, kunnes vuonna 1932 Viipuriin liitettiin Uuraan satama-alue ja saaren kylät kahta kylää lukuun ottamatta. Samalla Viipuriin liitettiin satama-alueella sijainnut Ravansaari, joka vuonna 1918 kuului Viipurin maalaiskuntaan, ja sitä ennen vuoteen 1800 asti Johannekseen.

Vasemmisto voimissaan Merikarjalassa

Hannu Soikkasen mukaan työväenliikkeen toimintakenttänä Karjala poikkesi monesta muusta Suomen alueesta, sillä laajan kannatuksen saamiseksi maaseudulla oli pystyttävä vetoamaan itsenäiseen karjalaiseen pienviljelijään. Sisällissotaan kiinteästi kuuluneella torpparikysymyksellä ei alueella sen sijaan ollut suurta merkitystä. Viipurin läänissä vuonna 1860 olleista torpista oli vuoteen 1912 mennessä hävinnyt jo 78 prosenttia. Monissa kunnissa oli tuolloin jäljellä enää vain muutama torppa, joissakin ei yhtään. Merikarjalassa torppia oli vielä esimerkiksi Viipurin maalaiskunnassa 75 ja Uudellakirkolla 83. Mäkitupia oli puolestaan useissa kunnissa runsaasti: Viipurin maalaiskunnassa 2 018 ja Säkkijärvellä 607. Vuonna 1912 Johanneksessa oli 3 torppaa ja mäkitupia 312.⁹

Nimenomaan Karjalassa työväenliike liittyi ”työväestön elintason, sosiaalisen tason ja erityisesti sivistystason nousuun”, joka alkoi kun kansakoulut olivat toimineet pari vuosikymmentä ja sanomalehdet ja yhdistykset antaneet omat virikkeensä. Työväenliikkeeseen liittyneet ongelmat olivat ”eri tahoilla Karjalaa hyvinkin erilaiset”.¹⁰ Merikarjalaa voidaan kuitenkin pitää yhtenäisempänä alueena kuin luovutettu Karjala kokonaisuudessaan oli. Merikarjalan kuntia yhdistivät merenkulku, laivanrakennus, satama- ja lautatarhatyöt sekä kalastus niin pää- kuin sivuelinkeinonakin. Pietarin-kauppa loi omat ansiomahdollisuutensa. Merkittävää teollisuutta oli varsinkin alueen läntisissä kunnissa, kuten esimerkiksi Kotkassa Hallan sellutehdas ja saha, Kotkan sellutehdas, Hovinsaaren sellutehdas ja Tiutisen laatikko-tehdas, Kymissä Karhulan lasitehdas ja höyrysaha sekä Pyhtäällä Stockforsin puuhioketehdas.

Vanhimmat työväenyhdistykset Merikarjalaan perustettiin 1800-luvun puolella: Viipuriin ja Kotkaan vuonna 1888, Virolahdelle vuonna 1894, Uuraaseen vuonna 1896 ja Terijoelle vuonna 1897. Seuraava taulukko kertoo sosiaalidemokraattien kannatuksesta Merikarjalan maalaiskunnissa lokakuun 1917 eduskuntavaaleissa, joissa puolue menetti enemmistönsä eduskunnassa. Viipurin ympäristössä kannatuksessa oli ”joko vähäistä nousua tai sitten kannatus oli pysynyt ennallaan”. Nousua oli tapahtunut Säkkijärvellä, Johanneksessa ja Koivistolla ja ”suurta nousua” Suursaarella ja Seiskarissa, kun taas Lavansaarella sosiaalidemokraatit kärsivät tappion:¹¹

Yli 70 %	Viipurin maalaiskunta
60–69,9 %	Kymi, Terijoki
50–59,9 %	Pyhtää, Johannes
40–49,9 %	Virolahti, Koivisto, Uusikirkko
30–39,9 %	Vehkalahti, Säkkijärvi
alle 30 %	Kuolemajärvi, Haapasaari, Suursaari, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari

Punakaartin ja suoran toiminnan kannatus versoivat sosiaalidemokraattien vaalitappiosta. Ratkaiseva merkitys tuli olemaan marraskuun suurlakolla. Lakon loppuvaiheessa poliittinen ilmapiiri kiristyi Karjalassa kireimpiin koko maassa.¹² Juhani Piilosen mukaan ”vasemmiston korkea kannatus ja nopea kumouskehitys kävivät käsi kädessä” esimerkiksi Viipurin lähiympäristössä ja Kymenlaaksossa.¹³ Aseistetut kaartit tunnettiin loppuvuodesta jo suojeleuskuntina ja punakaarteina.

Kunnalliselämä ristiriitojen näyttämönä

Kunnalliselämää sisällissodan aattona Juhani Piilonen pitää ristiriitojen näyttämönä. Kunnallisen päätösvallan ylimpänä käyttäjänä kaikissa maalaiskunnissa oli toiminut kuntakokous, jossa jokaisella oli ääniä sen mukaan kuin maksoi kuntaan tuloveroa. Isotuloisten saneluvallan rajoittamiseksi laissa oli kuitenkin säädetty, ettei kukaan maaseudulla saanut käyttää enempää kuin kuudetta osaa edustettuna olevista äänistä. Kuntakokoukseen kukin tuloveroa maksava saattoi mennä tai olla menemättä. Osanottajien määrä vaihteli käsiteltävien asioiden kiinnostavuudesta riippuen, ja mielipiteet vaihtelivat kokouksesta toiseen. Samasta asiasta voitiin ”yhdellä kerralla päättää sitä ja toisella tätä”. Näiden epäkohtien vuoksi maaseudullakin oli lupa siirtää useimmat asiat kunnanvaltuuston käsiteltäväksi. Kunnanvaltuusto puuttui kuitenkin vielä lukuisista kunnista. Merikarjalan maalaiskunnista vasta kuudessa oli valtuusto: Vehkalahdella, Säkkijärvellä, Viipurin maalaiskunnassa, Johanneksessa, Koivistolla ja Uudellakirkolla.¹⁴

Punaisen Suomen puolelle jäävissä kaupungeissa ja kauppaloissa vasemiston suhtautuminen valtuustovaaleihin oli johdonmukaisesti kielteistä. Miltei kaikissa se oli ennen sisällissotaa puoluejärjestöpäätöksen mukaisen täyden vaalilakon kannalla. Vaaliboikotin vaikutuksesta työväen osuus Etelä-Suomen kaupunkien ja Salon kauppalan valtuustovaaleissa jäi alle viiden prosentin suurituloisten paikkasaaliin ollessa kahdeksankymmenen prosentin tienoilla. Asutuskeskuksissa valtuuston jäsenet olivat ”valikoitua eliittiä”, joka ammattinsa puolesta voimakkaasti erosi yhdyskuntansa koko väestöstä. Valtuustojen ”kokoonpanoissa heijastuivat sellaiset käsitykset, että valta kuului veroa maksaville ja luottamustoimet kyvykkäimmille ja parhaiten koulutetuille”.¹⁵

Entä miten asiat sujuivat sodan jälkeen? Eräissä kunnissa kunnallisvaalit toimitettiin vuoden 1918 lopulla, ja luovutetun Karjalan sosiaalidemokraatit ehtivät yleensä järjestää vaalilistat jo näihin vaaleihin. Yleisesti ensimmäiset vaalit toimitettiin kuitenkin tammikuun 15. ja 16. päivinä 1919. Viipurin maalaiskunnassa tapahtui silloin ”vallankumoukseen verrattava valtasuhteiden muutos” sosiaalidemokraattien saadessa selvän enemmistön, joskaan ei määräenemmistöä. Viipurissa vasemmisto sai kymmenen paikkaa. Se ei riittänyt määrävähemmistöön, sillä porvarilliset saivat kolmekymmentäyksi paikkaa ja kristillinen työväenliitto yhden. Säkkijärvellä sosiaalidemokraatit saivat yhdeksän paikkaa kolmestakymmenestä.¹⁶

Esimerkkikunnassa Johanneksessa ensimmäiset vaalit pidettiin jo vuoden 1918 puolella. Sosiaalidemokraatteja valtuustossa nähtiin kuitenkin vasta vuonna 1922, jolloin he sodan jälkeen ensimmäistä kertaa saivat kaikki valitsijayh-

distysten asiakirjat hyväksytyiksi ja pystyivät osallistumaan vaaleihin. Edellisissä, vuoden 1921 kunnallisvaaleissa maatalousvaltaisissa ylämaan kylissä oli äänestetty vilkkaammin, mutta muualla pitäjässä väki näyttää pysytelleen suurin joukoin kotona. Esimerkiksi Uuraan äänestysalueella äänestyslippuja laskettaessa ”havaittiin niitä olevan 1 miespuoli äänestänyt”. Vaikuttaa kuin porvaripuolueita kannattaneetkin olisivat vaalilakolla ilmaisseet, että voittajan ankarat rangaistukset sodan jälkeen olivat olleet vastoin heidän oikeustajuun.¹⁷ Siihen ehkä viittasi myös Johannes-Seuran puheenjohtaja Lauri Airikka kirjoittaessaan vuonna 1985 julkaistussa teoksessaan *Kappale Johannesta*, miten voittajien leppymättömyys oli herättänyt katkeruutta myös niiden ”mielissä, jotka henkeen ja vereen olivat valkoisen Suomen puolella, varsinkin Johanneksessa, jossa tuo talvi kaikista vaikeuksista huolimatta oli saatu viettää suhteellisen inhimillisissä oloissa”.¹⁸

Työttömyyttä ja elintarvikepulaa

Kun sisällissota syttyi, Suomessa oli jo vuosia kärsitty elokuussa 1914 alkaneen maailmansodan seurauksista. Vaikka varsinaiset sotatoimet eivät Suomea koskettaneet, pitkittyessään sota aiheutti tarvike- ja raaka-ainepulaa, työttömyyttä sekä kaiken aikaa pahenevaa elintarvikepulaa, jotka osaltaan kiristivät poliittista tilannetta. Sota sulki pääsyn Itämerelle. Satamat, sahat ja tehtaat hiljenivät viennin supistuessa. Johanneksessa maailmansota hiljensi Uuraan sataman ja lopetti Rokkalan lasitehtaan toiminnan.

Työt Pietarissa, venäläisten tilaukset ja vallityöt tarjosivat alkuun töitä, samoin Koiviston–Terijoen rautatierakennustyömaa, kunnat järjestivät hätäaputöitä ja perustivat elintarvikelautakuntia. Hannu Soikkanen toteaa, että luovutettuun Karjalaan eniten jännitystä loi elintarvikekysymys ja että ”ilmeisesti Karjalassa ja erityisesti Viipurin ympäristössä tilanne oli vaikeampi kuin monella muulla paikkakunnalla”. Viipurissa oli paljon sotilaita, jotka kuluttivat elintarvikkeita. Lisäksi keinotteluluontoinen ruokatavaroiden vienti Pietariin kannatti hyvin, ja juuri Pietarin-kaupan on arvioitu aiheuttaneen sen, että Karjalassa ruokapulasta tuli vielä muuta maata pahempi. Viipurilainen *Työ* julkaisi kesäkuussa 1917 varoittavan profetian: elintarvikekysymys voi osaltaan johtaa jopa kansalaissotaan.¹⁹

Nälkä alkoi työntyä ansiotyöstä toimeentulonsa saaneiden koteihin Merikarjalan kaupungeissa, teollisuuspaikkakunnilla ja satama-alueilla. Rahan arvo heikkeni ja hinnat karkasivat kuluttajien käsistä. Mustapörssi kukoisti. Pienviljelijöiltäkin alkoi leipä loppua, sillä he eivät olleet viljan suhteen omavaraisia vaan tottuneet ostamaan leipäviljansa. Tuotannon rakenteeseen

olivat vaikuttaneet rajan läheisyys ja halpa venäläinen vilja. Kun esimerkiksi Uudenmaan kunnissa viljasato syksyllä 1917 oli asukasta kohti 238 kiloa, kahdeksassa Kannaksen kunnassa laskelmat osoittivat 67 kiloa, eli kolmanneksen tai neljänneksen normaalivuoden kulutuksesta ja siementarpeesta. Noiden kahdeksan kunnan joukossa olivat ainakin Johannes ja Koivisto mutta mahdollisesti myös muita Merikarjalan kuntia.²⁰

Saatuaan vallan käsiinsä punaisten hoidettaviksi jäivät entiset ongelmat: nälkä ja työttömyys. Viipurin punainen valtuusto päätti maaliskuussa 1918 ottaa valtionlainaa 2,5 miljoonaa markkaa hätäaputyöläisten palkkojen maksamiseksi ja työväenasuntojen rakennuttamiseksi.²¹ Johannekseen puolestaan perustettiin kolme laivanrakennustelakkaa (Uuraaseen, Revonsaareen ja Kukkolaan). Kullekin telakalle oli helmikuun puolella valittu kaksi työnjohtajaa ja Uuraaseen ostettu tukkeja sekä sahautettu lautoja. Maaliskuun 18. päivänä Revonsaaren telakan työnjohtaja kuittasi saaneensa 60 000 markkaa Suomen Pankista nostettua laivanrakennusrahaa.²²

Ruokapula ei Merikarjalan läntisissä maalaiskunnissa välttämättä kuitenkaan ollut yhtä paha kuin Kannaksella, jossa osin voidaan puhua jopa ”kääpiöviljelmistä”. Johannekselaisen perimätiedon mukaan jo ennen sotaa leipäviljaa oli etsitty esimerkiksi Virolahdelta. Sotaa taas käytiin vuodenaikana, jolloin oli tapana käydä jääkalassa. Johanneksen kalastajien on kerrottu käyneen Suomenlahden jäälakeudella salaista viljakauppaa virolahtelaisten kanssa. Jäältä saadut kalasaaliit turvasivat osaltaan myös Viipurin elintarvikehuoltoa.²³

Nälkä oli punikki. Uuraalaisen Kalle Ahokkaan mielestä nälkä pakotti miehet punakaartiin. Hän muisteli 1980-luvulla, miten maailmansodan takia työt alkoivat loppua ja samalla leipä kadota näkyvistä. ”Mutta leipää oli pakko saada, eikä sitä ollut muualta saatavissa kuin punakaartin riveissä oleville. Työmies ei halunnut kuolla nälkään ja niin lähti komppania toisensa jälkeen Viipuriin ja mihin määrättiin. – – Leivänpuute se yksinomaan oli, joka tähän tilanteeseen johti, sanokoot poliitikot vaikka kuinka monimutkaiset syyt tähän kapinaan, johon kansa joutui.”²⁴

Punaisten naiskaartit: puolesta aatteensa ainoan, kalliin ja oikean

Naisten asepalvelukseen valkoiset suhtautuivat torjuvasti, mutta punaisten puolella aseellisia naiskaarteja alkoi syntyä jo helmikuussa 1918 paikallisesti ”omia aikojaan” ilman määräyksiä vallankumousohallinnolta tai punakaartien yleisesikunnalta. Kaarteja oli yhteensä 34, joista merikarjalaisia olivat Viipurin, Uuraan, Haminan, Kotkan, Pyhtään, Kymin, Kymin Kalliokosken ja Kymin

Pyhtään punakaartin naisosasto ryhmäkuvassa. Pyhtään naiskaartin muodostivat Stockforsin puuhioketehtaan työläiset. Pyhtään naiskaartilaisien sanotaan olleen hyvin nuoria, jopa maan muihin naiskaartilaisiin verrattuna.

Korkeakosken kaartit. Näiden kahdeksan naiskaartin yhteisvahvuus oli lähes 450 henkeä.²⁵

Viipurin naiskaarti oli maan ensimmäinen. Se perustettiin helmikuun 19. päivänä 1918 – tai mahdollisesti jopa jo 8. helmikuuta – alun perin noin sadan naisen vahvuisena. Kaartin perustaja oli Keuruulla syntynyt, Savonlinnan kautta Viipuriin päätyneet 22-vuotias Toini Mäkelä. Viipurin kaartilaiset olivat todennäköisesti myös ensimmäisiä, jotka ottivat osaa sotatoimiin. Heidän ohellaan merikarjalaisista vain Kymen Kalliokosken naiskaartilaisia osallistui taisteluihin, muissa kaarteissa tehtävänä oli vartiopalvelus. Merikarjalan naiskaartilaisista vain viipurilaisia kaatui sisällissodan rintamalla.²⁶

Nuoruus ja naimattomuus olivat yhteistä suurimmalle osalle kaartilaisista. Alle 20-vuotiaiden osuus yhteensä 2 600 naiskaartilaisesta oli 66 prosenttia.²⁷ Moni kaartilainen teki liittymispäätöksen ”varsin kevytmielisesti”, kuten vaikkapa uuraalaisista ja ravansaarelaisista koostuneessa Uuraan kaartissa. Tapahtumahetkellä 18-vuotias Olga Närjä (myöh. Penttinen) muisteli vuonna 1972 liittyneensä kaartiin Uuraan työväentalolla, jossa hän kävi voimistelu-

seurassa ja näytelmäkerhossa sekä auttamassa talon vahtimestarina toimivaa tättiään:

Oltiin näytelmäharjoituksissa eräänlaisena lisäväkenä, niin huusivat: 'hei tytöt, tulkaa tänne ravintolahuoneeseen'. No sit mentiin sinne, niin sano: 'kuka rupeaa punakaartiin?' Se oli ilta vielä. No ei siin sitten mitään. Meitä oli siinä 12 kappaletta kaikkineen ja pistettiin nimet kirjaan. Ei meil ollut siitä mieltä, että mitä siellä joudutaan tekemään sitten. – – Minä menin sit illalla kotiin, niin isä sanoi: 'mitä ihmettä sie sellaseen paperiin nimen panet'. Että ei hänkään meinaa sinne [punakaartiin] vielä ruveta. Vaikka isä oli työväenliikkeessä.²⁸

Valkoisten kirjoittelussa naiskaartilaiset kuvattiin ”uhkaavina, naurettavina ja moraalittomina”. Astuminen ulos perinteisestä hoivaavasta naisen roolista teki valkoisten silmissä naiskaartilaisista ”pelottavia petoja”. Säveltäjä Toivo Kuu-la esimerkiksi kuvasi erästä näkemäänsä viipurilaista vartiotehtävissä ollutta kaartilaista ulkoiselta olemukseltaan ”piikaluntuksi”, joka ei kantamastaan ratsuväenkivääristä ”nähtävästi mitään ymmärtänyt”.²⁹ Punaisten naiskaartilaisista tuli sodan päätyttyä isänmaan pettureita, jääkäreistä valkoisten puolella juhlittuja sankareita.

Merikarjalaisten jääkäreiden vähäinen määrä

Naiskaartilaisten lukuun verrattuna merikarjalaisia jääkäreitä oli vähän. Jääkäripataljoona 27:een kuuluneista 1 897 miehestä Pohjanmaalta oli 784, Uudelta- maalta 282 ja Karjalasta 234.³⁰ Merikarjalassa syntyneitä jääkäreitä³¹ on viitisenkymmentä eli 2,5 prosenttia kaikista lähtijöistä: Viipurista kolmekymmentä, Viipurin maalaiskunnasta, Kotkasta, Haminasta ja Kymistä kolme jokaisesta sekä Säkkijärveltä, Johanneksesta, Pyhtäältä, Terijoelta ja Uudeltakirkolta yksi kustakin.

Pieni määrä näyttää johtuvan yksinkertaisesti siitä, että jääkärivärväys jäi Merikarjalassa kesken, sillä liikkeen tielle alkoi kasaantua monia vaikeuksia. Värväreiden matkat Saksasta veivät aikaa, jääkäreiksi lähteville järjestetyt etap-pitiet tukkeutuivat tuon tuostakin ja olivat ajoittain kokonaan poikki. Kaiken aikaa lisääntyneet valvonta ja vangitsemiset pakottivat nekin varovaiseksi. Parhainta aikaa värväystoiminnan kannalta Etelä-Karjalassa oli marraskuun 1915 loppupuoli. Helmikuusta 1916 lähtien rajan laillinen ylitys oli mahdotonta, koska passeja ei enää myönnetty. Sen jälkeen raja oli ylitettävä salaa. Jussi Sihvon mukaan maaliskuun 1916 jälkeen ”Saksaan meni miehiä maan kaakkoisosasta vain tippumalla, ja nekin, jotka vielä matkustivat, olivat aiemman toiminnan

jälkisatoa”. Vuoden 1917 alussa ”maan vapauttamiseen tähtäävä toiminta näytti joutuneen kuolleeseen pisteeseen”.³²

Seuraavassa oleva otanta kymmenestä merikarjalaisesta vapaussodan sankarista paljastaa, että Sihvon mainitsemat ajankohdat pätivät viipurilaisten lisäksi luettelossa mainittuihin muihinkin merikarjalaisiin jääkäreihin:

	liitt. jääk.	paluu Suomeen
Emil Alfons Hagelberg, Pyhtää	5.7.1915	25.2.1918 yliluutnantiksi ylennettynä
Ivar Hinz, Viipuri	20.9.1916	25.2.1918 vänrikiksi ylennettynä
Bror Gabriel Hofman, Hamina	23.11.1915	3.3.1918 aselaiva s/s Virgolla varavääp. yl.
Väinö lisakkala, Viipurin mlk.	27.11.1915	10.3.1918 armeijaan aliupseerin vakanssilla
Aleksander Kantonen, Viipuri	26.9.1916	25.2.1918 aliupseeriksi ylennettynä
Armas Artturi Kemppe, Hamina	10.12.1915	komennettu Suomeen toukokuussa 1917
Karl Ragnar Olof Nordberg, Kotka	15.12.1915	25.2.1918 vänrikiksi ylennettynä
Juho Oiva Sairio, Kymi	15.12.1915	3.3.1918 aselaiva s/s Virgolla vänrikiksi yl.
Juho Aleksander Väänänen, Kotka	26.2.1916	25.2.1918 vääpeliksi ylennettynä
Harry Rudolf Wihtol, Viipuri	11.2.1916	25.2.1918 kornetiksi ylennettynä

Jääkärivärväys Etelä-Karjalassa oli alkanut syyslukukaudella 1914 Helsingin yliopiston viipurilaisessa osakunnassa pidetyistä salaisista neuvotteluista. Osakunnan kuraattorin Väinö Puhakan tehtäväksi tuli panna värväys alkuun Viipurissa ja sen ympäristöpitäjissä. Toiminnan keskuksiksi tuli Viipuri. Kaupungin merkittävimmistä lehdistä, *Karjalasta*, *Karjalan Aamulehdestä* ja niiden toimituksista muodostui ”koko Etelä-Karjalan käsittävän verkon solmukohta”. Alkususäyksen liikkeelle antaneeseen ylioppilasryhmään kuuluneista seitsemästä miehestä kaksi oli Merikarjalasta. Toinen on Haminassa syntynyt Torsten Erik Jernström, joka Hauptzugführerinä oli Saksassa Jääkäripataljoona 27:n korkein suomalainen sotilasjohtaja, ja toinen viipurilainen Isak Anton Alftan, josta jääkäriaikoina tuli Suomen sotilastiedustelun uranuurtaja ja asiantuntija.³³

”Itärintaman mutaliejussa ja Libaun kurimuksessa” jääkärit olivat kuitenkin vielä kaukana juhlituista sankareista. Enemmistö jääkäreistä oli tavallisen kansan keskuudesta lähteneitä rivijääkäreitä. Merimiehet olivat erityinen ryhmänsä, sillä heidät oli värvätty vankileireiltä, jonne saksalaiset olivat heidät vihollismaan kansalaisina internoineet. Sosialisteja jääkäreiden joukossa oli ”ilmeisen paljon”. Sodan sytyttyä Suomessa kaikkia jääkäreitä ei päästettykään matkaan, sillä osan heistä pelättiin voivan liittyä punaisten riveihin. Huomatava osa Saksaan jääneistä 451 jääkäristä oli Matti Lackmanin mukaan niitä, ”jotka jäivät tai jätettiin” sinne poliittisista syistä. He palasivat kotimaahan vasta sodan jälkeen.³⁴

Merikarjalaisten jääkäreiden pieni joukko on ollut tavattoman kirjava. Siihen on mahtunut vapaussodan sankareiden lisäksi sairastuneita, sairauteen kuolleita ja useita Suomeen vasta sodan jälkeen palanneita: rangaistuskomppaniaan siirrettyjä ja siviilitöihin päästettyjä tyytymättömiä sekä muitakin vankileireillä viruneita kuin merimiehiä. Mahdoton on kuitenkin sanoa, moniko heistä oli Saksaan poliittisista syistä jäänyt tai jätetty vai oliko kukaan. Merikarjalaisia jääkäreitä olisi kuitenkin vielä mainittua vähemmän, ellei luku sisältäisi ainakin seitsemän merimiestä, joista jokainen epäilemättä oli saksalaiselta vankileiriltä värvätty.

Pakko on taistella, kuolla tai voittaa

Sisällissodan syttymishetkenä on totuttu pitämään tammikuun 27. päivää 1918, jolloin punakaartit ottivat Helsingin hallintaansa.³⁵ Kahta päivää myöhemmin Viipurin läänin työväenjärjestöjen johto antoi Viipurissa julistuksen läänin asukkaille. Toisin kuin Helsingissä, Viipurissa työväenliikkeen vallanottoa ei esitetty vallankumouksena vaan puolustustoimenpiteenä, koska ”porvaristo oli ryhtynyt katalaan vallankaappaukseen”. Julistuksen mukaan työväestön asema oli niin epätoivoinen, että taistelu jäi ainoaksi vaihtoehdoksi.³⁶

Punaiselle puolelle jäävässä Karjalassa oli kuitenkin jo ennen sodan syttymistä kahakoitu useaan otteeseen. Tammikuun 17. päivänä Luumäen suojeluskuntalaiset saivat Taavetin asemalla kaapattua aseet punaisten Mikkeliin tarkoittamasta asejunasta. Kaksi päivää myöhemmin punaiset tekivät Viipurissa rynnäkönn Matti Pietisen puunjalostustehtaalte, jossa oli suojeluskunnan asevarasto ja jossa valmistettiin käsikranaatteja. Yksi suojeluskuntalainen sai rynnäkössä surmansa. Valta Viipurissa siirtyi 3 000 miestä käsittäneelle punakaartille, minkä lisäksi kaupungissa oli noin 1 500 venäläistä sotilasta.³⁷

Porvarilliset piirit olivat muodostaneet Karjalan kansalaisliiton, joka Pietisen tehtaan tapahtumien jälkeen päätti kutsua Itä-Suomen suojeluskunnista pari tuhatta miestä Viipuriin ylläpitämään järjestystä. Kokoon saatiin vain runsaat kuusisataa suojeluskuntalaista, joista muodostettiin niin kutsuttu maalaispataljoona komentajanaan aluksi Viipurin suojeluskunnan päällikkö, jääkäriluutnantti Woldemar Hägglund. Pataljoona miehitti Viipurin rautatieaseman mutta vetäytyi sieltä punaisten ylivoiman pelossa kaupungin eteläpuolelle Venäjänsaareen, jossa tukikohdaksi tuli kauppaneuvos E. V. Sellgrenin huvila. Uusi komentaja oli eversti Adolf Aminoff.³⁸

Venäjänsaaresta maalaispataljoona lähti pyrkimään Antreaan, jonne valkoiiset olivat ryhtyneet muodostamaan rintamaa. Kun pataljoona tammikuun 26. päivänä yritti ylittää Pietarin-rataa Viipurin maalaiskunnassa Säiniön asemal-

Viipurin punaisten johto kävi tapaamassa Viipurin Myllymäen kouluun sijoitettussa punaisten sairaalassa Kämärän taistelussa jalkoihin pahasti haavoittunutta Jukka Rahjaa, yhtä Rahjan kuulusta veljessarjasta. Jukka Rahja komensi suurta asejunaa ja hänen haavoittumisensa jälkeen komennon otti Eino Rahja. Suuressa asejunassa oli mukana myös Viipurin punakaartin päällikkö, *Työ*-lehden toimittaja Juho Latukka, joka aikoinaan oli majoittanut Leniniä.

la, se joutui kahakkaan venäläismatruusien kanssa ja joutui perääntymään. Seuraavana päivänä pataljoona toisti yrityksensä Kuolemajärvellä Kämärän asemalla, jonne samaan aikaan höyrysi Pietarista punaisten suuri asejuna määränpäänään Tampere. Junan lastina oli 30 konekivääriä, 15 000 kivääriä, 10 tykkiä, 2 panssariautoa ja 2 miljoonaa patruunaa. Asejunaa vartioi joukko Viipurista Pietariin lähteneitä punakaartilaisia. Syntyneessä taistelussa maalaispataljoona ei pystynyt pysäyttämään junaä mutta aiheutti sen miehistölle pahoja tappioita.³⁹

Myös kotkalaiset ja haminalaiset joutuivat varhain tositoimiin. Työväen järjestyskaartin yleisesikunta antoi Kotkan kaartin piiriesikunnalle salaisen käskyn liikekannallepanosta. Käsky on päivätty tammikuun 23. päivänä; se on punakaartien ensimmäisen ylipäällikön Ali Aaltosen allekirjoittama ja Ilmari

Mannisen varmentama. Yleisesikunta määräsi Kotkan piiriesikunnan järjestämään alueellaan suuren asejunan suojauksen, jota varten Kymenlaakson piirin kaartit oli saatettava liikekannalle. Kotkalaisten oli määrä lähettää pataljoona ja haminalaisten puoli komppaniaa aseistettuja kaartilaisia suojaamaan junaa. Kotkan piirin oli määrä saada aselähetyksestä 1 400 kivääriä ja 6 kuularuiskua. Tammikuun 24. päivänä Ali Aaltonen jo katsoi, että ”ilmeisesti nyt tulee sota”.⁴⁰

Sodan päärintama Karjalassa oli Merikarjalan ulkopuolella. Karjalan rintaman valkoiset joukot koostuivat aluksi Viipurin läänin ja Pohjois-Karjalan suojeluskuntajoukoista, punaisten puolella taas oli jo sodan alusta alkaen merkittävä määrä läänin ulkopuolelta tulleita; etenkin Helsingin ja sen lähi-seutujen punakaartilaisia taisteli Kannaksella.⁴¹ Rintamalinjojen sulkeutuessa Merikarjalan valkoisten oli vaikea päästä omiensa joukkoihin. Viipuri oli luku sinänsä, muista Merikarjalan kunnista valkoisia pakeni Suomenlahden ulkosaarille, jonne ”Hjalmar Lempiäisen johdolla muodostettiin Karjalan Valkoisen Rannikkopataljoona”:

Viipurista ”ehkä viitisenkymmentä miestä kaikkiaan oli valkoisella rintamalla sodan aikana. Tämä johtui siitä, että ainakin eräille komppanianpäälliköille oli annettu nimenomaan määräys olla poistumatta kaupungista.” Viipuri on ”kuitenkin mainittava sellaisena paikkana, jossa salainen suojeluskunta oli toiminnassa sodankin aikana, ja ”johtomiehistä kuitenkin useimpien onnistui jättää kaupunki”.

Säkkijärveltä ”noin 100 miestä lähti valkoisten rintamalle”.

Terijoelta ”noin 25 miestä pääsi taistelemaan Karjalan rintamalle sekä saman verran Suomenlahden ulkosaarille liittyen siellä muodostettuun Rannikkopataljoonaan”.

Uudeltakirkolta ”muutamia kymmeniä sen miehistä taisteli osaksi Karjalan rintamalla osaksi Rannikkopataljoonassa”.

Kuolemajärveltä ”suuri joukko pitäjän miehiä pakeni punaisten valtaa Suomenlahden saarille, missä he liittyivät Rannikkopataljoonaan”.

Koivistolta ”joitakuita pitäjän miehiä pääsi valkoisten puolelle Karjalan rintamalle ja suurempi joukko Lavansaareen, missä liittyivät Rannikkopataljoonaan”.

Johanneksesta ”vain 5 miestä pitäjämästä pääsi valkoisten puolelle, niistä 2 Karjalan rintamalle ja 3 Lavansaarelle”.⁴²

Kannaksen rintama. Punaisilta vallatun panssarijunan edessä valkoisia joukkoja eri vaiheissa komentaneet upseerit: vas. Raudun taistelun voittaja Georg ”Yrjö” Elfvengren, oik. ”Karjalan Vapaaehtoisen Armeijan Ylipäällikkö” Aarne Sihvo. Kumpikin oli syntynyt Merikarjalassa vuonna 1889; Elfvengren Hamina, Sihvo Virojoella.

Karjalan Valkoisen Rannikkopataljoonan ”ylipäällikkö”, sotilaskoulusta vailla ollut Hjalmar Lempiäinen oli maanviljelijän poika Uudenkirkon Vitikkalan kylästä. Lempiäisen muistelmista selviää, että pataljoona perustettiin Lavansaarella, lisää miehiä tuli Seiskarista ja vahvuus kasvoi, kun rannikkopitäjien miehiä aina Uudeltakirkolta Virolahdelle yhtyi joukkoihin. Vahvistusta tuli kaikista kansankerroksista pappiin ja nimismieheen saakka. Liikkeelle pataljoona – 546 miestä – lähti Lavansaaresta 3. huhtikuuta 1918 tavoitteenaan mennä Taavetin aseman tienoilla punaisten rintaman läpi yhtyäkseen Mannerheimin joukkoihin. Sotatoimiin kuului pari kahakkaa punaisten kanssa ja ”Haapasaa- ren valloitus” huhtikuun 10. päivänä.⁴³ Taistelusta ei puhuta, joten saari taisi joutua pataljoonan haltuun ilman sotatoimia.

Viipurin valtaus oli sodan viimeinen suuri taistelu

Mantereen puolella Merikarjalan punaiset ottivat huhtikuun 8. päivänä yhteen saksalaisen Osasto Brandensteinin kanssa Kymin pitäjän Hovinsaassa niin kutsutussa Kyminlinnan taistelussa. Valkoisten avuksi tulleista saksalaisista suurin osa oli noussut maihin Hangossa, Otto von Brandensteinin johtama noin 2 500 sotilaan vahvuinen prikaati puolestaan Loviisan Valkossa. Pääosa Brandensteinin miehistä suunnattiin Lahteen ja pienempi osasto kohti Kotkaa. Osaston edetessä Pyhtäällä olleet 35 punaista vetäytyivät nopeasti Kyminlinnan linnoitukseen, jossa sitä ennen oli vain 30 hengen miehitys: esikunta- ja huolto-tehtävissä olleita vanhempia miehiä, nuoria poikia ja naisia. Kymin Kalliokosken naiskaartin päätehtävänä oli Kyminlinnan vartiointi, mutta kuusi naista tästä joukosta näyttää olleen myös mukana taistelussa Sutelassa, Kymijoen ylittävällä sillalla.⁴⁴

Saksalaiset hyökkäsivät Kyminlinnassa kaksi kertaa punaisten puolustuslinjaa vastaan, ensin Sutelan siltaa pitkin. Hyökkäys pysähtyi konekiväärien tukemien punakaartilaiden, miesten ja naisten, torjuntaan. Uuden hyökkäyksen saksalaiset käynnistivät jääsiltaa pitkin parisataa metriä alempana ensimmäistä taistelupaikkaa. Punaaiset saivat vahvistuksia ja ylivoiman edessä saksalaiset vetäytyivät muutaman tunnin taistelun jälkeen Pyhtään Ahvenkoskelle, johon rintama jähmettyi yli kolmeksi viikoksi. Kyminlinnan taistelussa kaatui ainakin kaksitoista punaista mutta vain yksi saksalainen – toisin kuin usein on väitetty.⁴⁵

Saksalainen kaatunut oli Wilhelm Hussman. Hänet haudattiin väliaikaisesti Kotkan vanhalle hautausmaalle. Sodan jälkeen valkoiset järjestivät Hussmanille uudet hautajaiset samalla hautausmaalla. Kotkassa syntynyt Veikko Lavi teki 1970-luvulla Hussmanista kuuluisan pasifistisella laulullaan *Balladi Willy Heinzista*: ”Taas putoo punalehti vaahterasta / sun paadelles oi Willy Heinz, / mi kertoo Saksan sotilaasta, / ol’ nimeltänsä Willy Heinz. / Sukusi on suremasta laannut, / aseveljetkin on kaikonneet, / niin kauan Suomen mullassa kun maannut / on sotilas tuo Willy Heinz.”

Valkoisten pyrkiessä Viipurin valtaukseseen Kämärän asemasta tuli huhtikuun 23. päivänä jälleen taistelupaikka. Puolustajina oli satakunta Kämärän punaista ja kaksi kolmesataa viipurilaista sekä tukena panssarijuna Jumbo, jonka oli kuitenkin palattava Viipuriin hakemaan ammustydennystä. Taistelussa koetusta menestyksestä huolimatta punaisten taisteluhenki murtui pelkoon piirityksestä, jolloin yhteys Viipuriin katkeaisi. Valkoisten hyökätessä punaisten pääjoukko oli jo junassa menossa kohti Viipuria. Matka tyssäsi irrottuihin kiskoihin ja junan etupää syöksyi raiteilta. Valkoisia oli sen verran harvassa, että heidän luotinsa tappoivat vain muutamia, ja rysäyksestä selvin-

Kannaksen rintama. Terijoki on joutunut valkoisten haltuun huhtikuussa 1918. Kuvassa valkoiset vartioivat Terijoella vangittuja punakaartilaisjoukkoa, jota siviilit ovat tulleet katsomaan ja tarkastelemaan.

neet ”juoksivat” Viipuriin asti. Rata oli poikki myös Säiniön ja Viipurin välillä, eikä edeltä lähtenyt Jumbokaan selvinnyt perille. Ratapenkereelle hypännyt Jumbon miehistö sai surmansa valkoisten luodeista.⁴⁶

Terijoki jäi valkoisten käsiin aamuvarhaisella huhtikuun 24. päivänä jääkäriluutnantti Ilmari Relanderin kolmikymmenmiehisen ratsuväkiosaston tullessa paikkakunnalle.⁴⁷ Samana aamuna Säiniö oli valkoisilla, ja illalla valkoisten jalkaväki tunkeutui Viipurissa Papulanlahden rantaan. Viipurin valtaukselta tuli sodan viimeinen suuri taistelu, jota johti Viipurissa syntynyt tsaarinarmeijan veteraani, kenraalimajuri Ernst Löfström. Valkoisen armeijan ei onnistunut lyödä punaisia Viipurin ulkopuolella, mutta se sai saarrettua kaupungin muualta paitsi lännestä. Päähyökkäys piiritettyyn Viipuriin käynnistyi aamuyöllä 28. huhtikuuta. Kiivaiden katutaisteluiden jälkeen punaisten taistelutahto mureni, ja tuhansia punakaartilaisia ja siviilejä lähti pakenemaan kohti länttä Kymenlaakson suuntaan. Viipurin viimeiset punaiset taistelijat antautuivat 29. päivänä.⁴⁸

Vanha postikortti Viipurin Hotel Belvederestä. Sisällissodan aikana punaisten päämaja toimi Belvederessä, ja siellä yöpyi kansanvaltuuskunta ennen pakoa Uuraan kautta Venäjälle. Lenin vaimoineen oli aikoinaan asunut Belvederessä, samoin monia muita kuuluisuuksia. Postikortti on lähetetty 18.4.1919 pääsiäisstervehdyksenä Suursaaresta Turkuun.

Valkoisten vallatessa Viipuria koettiin Suomen historian suurin joukkomurha ja suurin joukkoteloitus. Joukkomurha meni punaisten tiliin. Punapäällikkö Jallu Kaipainen johti alkuun juopunutta joukkoa, joka teki ”hauskan reissun” Viipurin lääninvankilaan 27.–28. huhtikuuta. Kostoreissun tuloksena surmansa sai kolmekymmentä henkeä: yksi siviili, neljä kriminaalivankia, kuusi henkilökunnan jäsentä sekä yhdeksäntoista sota- ja poliittista vankia. Suurimman joukkoteloituksen tekivät valkoiset huhtikuun 29. päivänä surmatessaan Viipurin vallien välissä yli kaksisataa venäläistä, joukossa upseereita ja sotilasvirkamiehiä, jotka olivat tukeneet valkoisten maanalaista vastarintaa. Vallien välissä henkensä menettivät samalla myös liivinmaalainen pianotehtailija ja saksalaisperäisen säätyläisperheen poika.⁴⁹

Yksittäisiä venäläisiä tai pikemminkin sellaisina pidettyjä oli ammuttu jo ennen joukkoteloitusta ja puhdistus jatkui joukkoteloituksen jälkeen. ”Venäläisinä” kuolleiden 360–420:n joukkoon kuului yli kaksikymmentä puolalaista, kolme virolaista, muutamia tataareja ja italialaisia, ukrainalainen sotilasin-

sinööri ja ehkä jopa yksi suomalainen venäläismallisen sotilaslakkinsa takia. Viipurissa syntynyt luterilainen suomalainen 15-vuotias Georg Leontjev, alun perin Yrjö Makkonen, taas jäi ”teloitushaaviin venäläisen reaalikoulun puvun ja kasvatti-isän rodun vuoksi”. Koululaisia kuoli yli kaksikymmentä, joista ilmeisesti nuorin oli 12-vuotias Sergei Bogdanov. Vapun jälkeen Viipurin puhdistus sujui Teemu Keskisarjan mukaan ”järjestelmällisemmin kuin minkään toisen paikkakunnan”.⁵⁰ Ennen vappua Viipurissa oli jo ehditty juhlia voittoa esittämällä valkoisen armeijan sotilaille Eino Leinon näytelmä *Karjalan kuningas*: ”Tuon minä sinulle miekan, / Kalevan kuningaskalvan, annan sulle arvon merkit / Suomen suuren ja vapahan. / Varro, Karjalan kuningas! Saat pian terästä purra, / syödä syyllistä lihoa – ”⁵¹

Taistelun päätyttyä valkoiset vangitsivat Viipurissa yli 10 000 henkeä. Laivoilla Viipurista pelastautui Venäjälle noin 2 000 punaista ja lisää vielä Uuraasta. Jo huhtikuun 10. päivänä venäläinen jäänsärkijä Jermak oli murtautunut väylän Viipurista Uuraaseen. Pakenijat ottivat käyttöönsä saariston matkustajalaivoja, hinaajia, tervahöyryjä ja ison lastihöyryn Hektosin. Huhtikuun 24. päivänä Viipurista lipui Uuraaseen Jalo mukanaan kansanvaltuuskunnan jäsenet Edvard Gyllingia lukuun ottamatta sekä punakaartin ylimmät päälliköt. Joukko yöpyi Uuraassa ja jatkoi matkaa seuraavana aamuna. Puolen päivän aikaan Uuraasta lähti Makslahti-laiva, jossa oli vain 42 pakolaista, mutta monet muut laivat olivat tupaten täynnä.⁵² Myös suurimman osan Viipurin naiskaartilaisista onnistui päällikkönsä Toini Mäkelän tavoin paeta laivalla Venäjälle. Kolme Uuraan naiskaartilaista pakeni Juustila-nimisessä laivassa.⁵³ Viime hetkellä joku laivoista koukkasi Koivistoon kuuluvalla Tiurinsaarelle ja otti sieltä mukaansa parisataa saarelle paennutta venäläistä sotilasta.⁵⁴

Sunnuntaina huhtikuun 28. päivänä Uuraaseen saapui punaisia vielä lähes tuhatpäinen joukko. Se oli murtautunut Viipurista valkoisten piiritysrenkaan läpi Nuoraan kylän kautta etelään. Johanneksen pohjoisrajan tuntumassa Kaislahden kartanon mailla punaiset törmäsivät kuusikymmentä miestä käsittäneeseen ratsuväkiosastoon, jota johti Terijoen valtaaja, Koiviston kautta rannikon puhdistusta joukkoineen jatkanut jääkäriluutnantti Ilmari Relander. Syntyneessä taistelussa Relanderin miehistä kaatui yksitoista, yhdeksän haavoittui ja kaksi jäi punaisten vangiksi.⁵⁵ Kaislahdessa kaatuneita punaisia taas ”mainitaan olleen 200”, kirjoittaa J. O. Hannula *Suomen Vapaussodan historiassa*.⁵⁶

Epäsuhta yhdentoista valkoisen ja kahdensadan punaisen kaatuneen välillä ei ole uskottava. Ristiriitaa lisää Johanneksen nimismiehen epäselvä merkintä, jonka mukaan taistelussa kaatui ”(suuri) useampia punakaartilaisia”. Vaikuttaa kuin nimismies olisi ensin aikonut kirjoittaa ”suuri joukko punakaartilaisia”, mikä nostaa esiin ajatuksen, ettei perimätiedossa esiin tullut viite Kaislahden

Valkoisten voitonparaati vappuna 1918 Viipurin urheilukentällä. Lyhyen jumalanpalveluksen jälkeen luettiin ylipäällikön päiväkäsky, jossa hän muun muassa sanoi: ”Kiitän Itäarmeijaa erityisesti loistavista voitoista, jotka seurasivat toisiaan salamenvälähdyksinä. Nämä voitot eivät olisi olleet mahdollisia, ellei Karjalan uljas divisioona olisi seisonut kolme kuukautta levähtämättä vankkana muurina ylivoimaista vihollista vastaan ja nurisematta täyttänyt kaatuneitten sankarien paikat yhä uusilla miehillä.”

pellolla sodan jälkeen tapahtuneesta joukkoteloituksesta ole perää vailla, ja että teloitettuja on ehkä jälkikäteen merkitty taistelussa kaatuneiksi. Teloituspaikaksi Kaislahden pelto olisi kyllä itsestään selvyys, sillä Kaislahden kartanossa istuivat sotilaspäällystö, kenttäoikeus ja Johanneksen suojeluskunnan esikunta, joiden vallassa oli päättää, kuka sai elää ja kuka ei.⁵⁷

Raskaat tappiot kokenut Relanderin ratsuväkiosasto vetäytyi taistelun jälkeen Kaislahdesta Koiviston Makslahteen. Punaiset suuntasivat puolestaan Uuraaseen, josta heitä pakeni Venäjälle ainakin A. Ahlström Oy:n omistamalla höyrylotja Nallella. Valkoisten käsiin Uuras jäi lopullisesti huhtikuun viimeisenä päivänä. Valtaaja oli Pohjois-Savon jääkäripataljoona. Vangittuja punaisia oli niin paljon, että heidän tutkimisensa ja lausuntojen antaminen valtiorikos-oikeudelle kesti miltei vuoden loppuun saakka.⁵⁸

Punaisten viimeinen pesäke maassa oli Kymenlaakso. Hamina ja Kotka jäivät

valkoisten käsiin toukokuun 4. päivänä, ja viimeiset punaiset riisuttiin aseista Pyhtään Ahvenkoskella 5. toukokuuta. Uudellekirkolle Inon linnoitukseen oli vielä jäänyt 800-miehininen venäläinen varuskunta, joka valkoisten joukkojen piirittämänä pitkitti neuvotteluja, kunnes suostui poistumaan linnoituksesta 14. toukokuuta räjäytettyään sitä ennen linnoituksen.⁵⁹ Mahdollisesti ja varsin todennäköisesti Uudellakirkolla olleisiin valkoisiin joukkoihin liittyy myös se, että pitäjässä on teloitettu runsaasti muitakin kuin omia punaisia. Silmiin pistävät erityisesti Muolaassa kirjoilla olleiden venäläisperäiset nimet.

Sodan hinta ihmishenkinä Merikarjalassa

Sota päättyi Karjalassa ja voittajien rangaistus ja kosto kohtasivat kovimmin juuri karjalaisia. Heikki Ylikangas katsoo valkoisten veriteoilla olleen kaksi tavoitetta: ”osoittaa oman leirin pyrkimysten eettinen oikeus” ja toisaalta luomalla pelkoa taata, että ”veritöiden tekijöiden edustamaa valtajärjestelmää täytyi totella”.⁶⁰ Vasta toukokuun lopussa Mannerheimin päämaja kielsi jyrkästi teloitukset. Periaatteessa se oli kieltänyt ne jo helmikuussa. Teloittajista ei ylipäätään ole juuri henkilötietoja, ja heitä suojeli joulukuussa 1918 annettu asetus armahduksesta. Haminasta tiedetään maan kuuluisin teloittaja: Kajaanin sisseihin kuulunut Urho Kekkonen, joka 17-vuotiaana lukiolaisena komensi teloitusr ryhmää. Ryhmä teloitti yhdeksän punaista. Kajaanin sissejä osallistui Viipurin valtaukseseen, venäläisten joukkoteloitukseen Viipurin valleilla ja kaupungin puhdistukseen. Missään näistä Kekkonen ei näytä olleen mukana, sillä hänen joukkueensa oli 21. huhtikuuta alkaneella runsaan viikon kestäneellä lomalla Kajaanissa, tuli Viipuriin vapunpäivänä ja lähti sieltä jo saman päivän iltana marssille kohti Haminaa. Kekkonen on kirjoittanut kokemuksistaan vapaaehtoisena rintamalla (4.2.–10.6.1918) ja teloituskomennosta Haminan valleilla teoksessaan *Vuosisatani 1* vuodelta 1981.⁶¹

Kekkonen kertoman mukaan joukkue oli perillä Haminassa aamulla toukokuun 4. päivänä. Kaupungin valtaus tapahtui verettömästi, sillä punaisista suurin osa oli paennut jo edellisenä päivänä ja loput antautuivat sovinnolla. Seuraavaksi vuorossa oli osallistuminen Helsingin voitonparaatiin 16.5.1918 ja sen jälkeen paluu Haminaan. Kävellessään eräänä päivänä Haminan torilla Kekkonen näki sotilasjoukon kuljettavan keskellään kymmenkuntaa siviiliä. Joukkoa johti Kekkonen komppanianpäällikkö, ”jääkäri Taskisen nimellä tunnettu mies”. Kekkonen nähtyään Taskinen komensi tämän mukaan ryhmään. Valleilla ”siviilimiehet pantiin riviin ja kiväärein varustetut suojeluskuntamiehet parin kolmenkymmenen metrin päähän heitä vastaan”. Taisteluihin osallistunut ja ”Huruslahden arpajaisten” tulokset omin silmin nähnyt Kek-

konen kirjoittaa ”nyt vasta” oivaltaneensa, että kyseessä oli kuolemantuomion täytäntöönpano:

Taskinen määräsi minut antamaan ampumiskäskyn. Olin niin hermostunut, että en muista, oliko minulla kivääri vai ei. Mutta sen olen muistavinani, että en ampunut. Kai siinä mainittiin teloitettavien nimet, mutta missä kuolemantuomio oli langetettu, sitä ei kuulutettu. Kun valmistelut olivat päättyneet, alkoi osuuteni. ’Poskelle, laukaise’, taisivat olla komentosanani.

Se, mitä keväällä 1918 Haminan valleilla tapahtui, taikka se mikä minulle siellä silloin tapahtui, ei ole koskaan jättänyt minua rauhaan. Erikoista on ollut se, että milloin minulla on ollut vaikeuksia, epäonnea, vastoinkäymisiä ja mielipahaa, on mieleeni noussut voimakkaana tämä Haminan tapahtuma kuin painajainen. Voin ehkä jo tässä vaiheessa sanoa, että moneen minun yleisestä mielipiteestä joskus hyvinkin kauas vasemmalle päätyneeseen kannanottooni on ratkaisevassa määrin vaikuttanut tuo onneton päivä Haminassa.⁶²

Johanneksessa kuvaan kuuluivat kuolemanpartiot, jotka veivät kylistä mukanaan joko yhden tai useamman henkilön ja ampuivat nämä saman tien jossain lähimetsässä jättäen ruumiit ampumapaikalle. Yksi ammutuista oli 44-vuotias yhdeksänhenkisen perheen äiti Hilda Luukkonen, jota syytettiin kiihottamisesta punakaartiin ja jonka neljä ratsumiestä haki tämän kotikylästä Koselta. Hildan pojan Armaksen teloittajat olivat ottaneet hengiltä kaksi päivää aiemmin. Koskijärven kylästä kuolemanpartio vei kolme miestä. ”Syyttömästä ne männiit”, sanovat kyläläiset kyläkirjassaan. Revonsaaressa Hankalansuon nurkalla on edelleen pystyssä petäjä, johon on veistetty risti kahden paikalla ammutun nuoren miehen muistoksi.⁶³

Karhulaan valkoiset olivat saapuneet toukokuun 4. päivänä. Vangitsemiset alkoivat jokseenkin saman tien eikä teloituksissa aikailtu. Punakaartilainen Matti Puranen on kuvaillut, miten seuraavana päivänä heti ”aamulla ruvettiin huutamaan nimeltä miehiä ja naisia, jotka vietiin Karhulan virkailijaklubille”. Klubilla ”valkosmieliset” olivat tunnistamassa vangittuja, innokkaimpana poliisi Mooses Ponttaan. ”Jos joku oli aikaisemmin joutunut huonoihin väleihin hänen kanssaan, niin nyt sai hengellään maksaa seuraukset. Karsinnan jälkeen ammuttiin 20–25 henkeä, joista kaksi alaikäistä tyttöä ja yksi poika.” Tytöt olivat Kymin naiskaartin päällikkö, 19-vuotias Tyyne Hakala ja 16-vuotias kaartilainen Aino Löytty. Matti Purasen mukaan Tyyneä ja Ainoa seurasi kosto: heitä syytettiin kauppaopiston oppilaan Gustav Forssin kuoleman aiheuttamisesta.⁶⁴

Tyyne Hakalan lisäksi Merikarjalan naiskaartien päälliköistä teloitettiin Uuraan kaartin päällikkö Matilda Qvick o.s. Kilappa. Hänet ammuttiin Viipuris-

sa toukokuun 9. päivänä – ilmeisesti koirahautausmaalla.⁶⁵ Viipuriin jääneistä naiskaartilaisista kenttäoikeus tuomitsi kuolemaan tiettävästi neljä-viisi naista. Kuuluisimmaksi nousi 15-vuotias Ester Rahkonen. Vangitsemisen aluksi välttänyt Ester ilmoittautui omatoimisesti valkoisille toukokuun 2. päivänä. Mitään raskauttavaa kuulusteluissa ei näytä selvinneen, mutta yksitoista päivää myöhemmin Ester ammuttiin. Ruumis löytyi Viipurin koirahautausmaalta päähän ammuttuna käsikynkässä toisen tytön kanssa. Esterin väitetään teloitushetkellä veisanneen virttä: *Valittaa täytyy totta*. Virrestä oli 1900-luvun alussa tullut köyhälistön ja työväestön kapinalaulu: ”Valittaa täytyy totta ja surra suuresti, / kun vääryys vallan ottaa ja pahuus paisuupi. / Mykäks tuli kerran jo koko maailma, / kun oikeutta Herran ei kenkään julista.”⁶⁶

Viipurin naiskaartilaisista ainakin yhdeksän kuolema liittyy Pullilanmäen taisteluun. Ainoastaan yhden on ilmoitettu kaatuneen, muihin kahdeksaan liittyy epäily, että osa heistä – ehkä jopa kaikki – ”on pikateloitettu antautumisen yhteydessä”. Kuitenkin varmaa on ainoastaan se, että kaikki naiset saivat surmansa. Uudellekirkolle ei ollut perustettu naiskaartia, ja pitäjässä kirjoilla ollut punainen aseistettu naissotilas Ida Haapanen palvelikin miesten kanssa samassa komppaniassa. Tuomas Hopun mukaan Ida jäi Kivennavalla Kauksamon taistelussa 20.4.1918 tiettävästi haavoittuneena valkoisten vangiksi, jonka jälkeen hänet ammuttiin Kauksamossa.⁶⁷

Kotkassa teloitukset jatkuivat noin kolmen viikon ajan. Henkeään eivät menettäneet pelkästään kaupungin omat punaiset, vaan heidän mukanaan joukkohautoihin vyörytettiin ”melko paljon” ulkopaikkakuntalaisia, kuten esimerkiksi Helsingin pitäjän asukkaita.⁶⁸ Helluntain vastaisena yönä toukokuun 18. päivänä Kotkan vanhalle hautausmaalle tuotiin kuusi miestä. Teloittajat olivat humalassa, kaksi vangeista pääsi karkuun ja selvisi hengissä.⁶⁹ Virolahdella nelisenkymmentä punaista surmattiin kenttäoikeuden päätöksellä Ilmalanmäessä toukokuun 5. ja 12. päivän välisenä aikana.⁷⁰ Tammisaaren vankileirillä näänntyi nälkään ja sairauksiin 56 virolahtelaista.

Sotasurmatietokannasta tehdyn laskelman mukaan Merikarjalan kunnissa kirjoilla olleita kuoli tai katosi vuoden 1918 aikana 3 274 henkeä. Taistelussa kaatuneita ja haavoitettuja kuolleita on yhteensä 751 eli 23 prosenttia koko määrästä. Enemmistö heistä eli 600 on punaisia. Valkoisten osuus on vain 98, mikä – kuten edellä on kerrottu – selittyy osin sillä, että valkoisten oli vaikea päästä Karjalan rintamalle linjojen sulkeutuessa. Osapuoleltaan epäselviä tapauksia on 53. Jäljelle jäävistä 2 523 hengestä suurin osa on punaisia: teloitettuja, ammuttuja, mestattuja, murhattuja, vankileirillä kuolleita, vankileiriltä vapauduttua kuolleita, kadonneita tai muun kuolintavan ryhmään luokiteltuja. Sotasurmatietokannassa ilmoitettu vuoden 1918 uhrien kokonaismäärä on

38 533; siitä merikarjalaisia on 8,5 prosenttia.⁷¹ Luvut kertovat karua ja synkkää kieltään siitä, miksi kansa Merikarjalassa jakautui sodan jälkeen edelleen kah-
tia: punaisiin ja valkoisiin.

Merikarjalan kunnissa kirjoilla olleiden kuolleiden ja kadonneiden määrä sotasurmatietokannan mukaan.

	Kuolleita ja kadonneita yhteensä.*	Taisteluissa menehtyneet
Terijoki	96	34
Uusikirkko	219	49
Kuolemajärvi	100	7
Koivisto	127	19
Johannes	70	19
Viipurin mlk	880	292
Viipuri	341	115
Säkkijärvi	62	8
Violahti	180	26
Vehkalahti	236	16
Hamina	103	16
Kymi	444	74
Kotka	320	60
Haapasaari	3	1
Pyhtää	91	15
Suursaari	1	-
Tytärsaari	-	-
Lavansaari	-	-
Seiskari	1	-
Yhteensä	3274	751

*mukaan lukien vankileireillä menehtyneet

Viipurin maalaiskunnan historiassa sodan uhrien yhteismääräksi mainitaan 559, joista punaisten kuolinluvuksi arvioidaan 485 ja valkoisten 42. Loppujen 32 uhrin osalta ei pystytty erottelemaan punaisia ja valkoisia, joista pääosa kuitenkin ”lienee ollut punaisia”. Ainoa historiassa nimeltä mainittu on valkoisten teloittama kunnanvaltuuston puheenjohtaja, kolikkoinmäkeläinen työmies J. E. Tervo.⁷² Sotasurmatutkimuksessa vuoden 1918 uhrien määrä on 880 ja Viipurin maalaiskunta surmaluvultaan kolmantena Helsingin (2 997) ja Tampereen (901) jälkeen. Maalaiskuntaan kuuluneet Viipurin esikaupungit kokivat Viipurin valtauksessa suuria aineellisia tuhoja siviilien jäädessä taisteluiden keskelle. Harhaluotiin tai vahingonlaukaukseen kuolleita on 36.

Naisia heistä on 11 ja miehiä 25, joista viisi 9–14-vuotiaita. Vanhin harhaluotiin kuolleista on 80-vuotias Vilhelm Siikanen. Lapsista 11-vuotiaan Toivo Albinus Ikosen ammatiksi ilmoitetaan aikaansa kuvaavasti työmies.

Mitä tulee punaiseen terroriin, se oli Mirja Turusen mukaan nimenomaan ”maalaispitäjien vitsaus”, kaupungeissa asukkaat saivat yleensä elää rauhassa. Hamina kuitenkin on poikkeus kaupunkien joukossa. Kun vahvassa työväen ja punakaartien Kotkassa punaisen terrorin uhreja oli Turusen mukaan 3, Haminasta kuolemaan lähetettiin 27. Teloituskomppanioiden eteen Haminan punaiset halusivat kaupungin silmäätekevät ja sivistyneistön. Punainen valta ja terrori henkilöityivät Jaakko Uskiin, mystiseen ja äärimmäisyysoppeihin viehtyneeseen mieheen. Haminan olot ja erikoiset kapinajohtajat ”tekivät Haminasta ja sitä ympäröivästä Vehkalahden pitäjästä pappeihin kohdistuneen terrorin keskuksen”.⁷³

Haminan kirkkoherra Uuno Mikael Renvall järjesti sodan aikana kaupungissa hartauskokouksia, joissa hän yhdessä Vehkalahden kirkkoherran Gustaf Adolf Tauben ja Vehkalahden kappalaisen Adolf Mannisen kanssa pyrki pitämään yllä seurakuntalaisten elämänuskoa. Papit eivät piitanneet kiellosta kosketella yhteiskunnallisia asioita vaan puhuivat ”ajan villiintynyttä henkeä vastaan ennustaen tuhoa niille, jotka olivat tahranneet kätensä kansalaisten verellä ja nousseet vierain aseiden veljiään vastaan”. Punaisten ärtymystä lisäsi entisestään se, että maaliskuussa 1918 lehdissä oli julkaistu Renvallin veljen, Vaasan senaatin jäsenen Heikki Renvallin lausunto, jossa tämä vaati kaikkien punajohtajien hirttämistä sodan loppuselvittelyissä ja rivikapinallisten alistamista kansalaisoikeuksia vailla olevaksi ”paarias-luokaksi”. Renvall, Taube ja Manninen teloitettiin huhtikuun 20. päivänä niin sanotulla Tommolan veripellolla lähellä Kouvola.⁷⁴ Samalla paikalla heidän lisäksi henkensä tuona verisenä päivänä menetti kolmetoista haminalaista, joukossa kauppiaita, poliisikonstaapeli, toimittaja ja tullinhoitaja. Murhat jatkuivat: pormestari Johan Ekholm murhattiin 25. huhtikuuta ja Haminan kaupunginlääkäri Harald Myreén seuraavana päivänä.

Sodan jälkeen Haminan ja Vehkalahden punaisia siirrettiin suurin joukoin Dragsvikiin, Tammisaaren vankileirille odottamaan tutkimista ja tuomiota. Juhannuksen aikaan viikatemies alkoi vierailla Tammisaarella entistä useammin. Kuolleisuus alkoi kasvaa tarttuvien tautien nujertaessa nälkiintyneen vangin aiempaa helpommin. Haminalaisia kuoli Tammisaarella 20 henkeä ja vehkalahtelaisia peräti 79. Elokuun 14. päivänä Tammisaaresta lähti juna Suomenlinnaan kyydissään kaksikymmentä kuolemaantuomittua, joista kaksi oli Merikarjalasta: Viktor Kääriä Virolahdelta ja Edvard Kurko Vehkalahdelta. Kääriä ehti kuolla vankeudessa syyskuun 18. päivänä ennen teloitusta, Edvard Kurko, 31-vuotias lasiruukin työläinen, joka oli tuomittu kuudesta murhasta, ammuttiin Suomenlinnassa 25.9.1918.⁷⁵

Maalaispitäjien joukossa ainakin Johannes on poikkeus. Punaisen terrorin uhreja on kaksi valkoista, joista kummankaan kuolemaan Johanneksen punaiset eivät näytä olleen ainakaan suoraan osallisia. Toinen murhattiin Viipurin maalaiskunnan puolella⁷⁶, ja toinen sai surmansa kotipitäjässä, kun punaiset huhtikuussa työvelvollisuusasetukseensa liittyen pyydystelivät metsiin paenneita miehiä ja ”jonkun ampuivatkin, johon pyydystelyyn ulkoseurakunnista erittäin Wiipurista oli miehiä määrätty”.⁷⁷ Johanneksen punaisia teloitettiin 24 ja 24 nääntyi eri vankileireillä.

Naapuripitäjässä Koivistolla vankileirillä kuolleita on sotasurmatietokannassa 3. Vaikuttaakin kuin koivistolaisia ei olisi juuri siirretty leireille vaan päästetty saman tien päiviltä; ”mestattujen” määrä on 83. Häätäilystä kertoo erään valkoisen mestaus ”erehdyksessä” punaisena. Punaisen terrorin uhreina surmansa saaneiden seitsemän miehen joukossa on kaksi kansakoulunopettajaa: Iivari Tahvonpoika Kuoppa, joka murhattiin kotipitäjässä 23.2.1918, sekä Terijoella 13.2.1918 murhattu Emil Leander Louhelainen, joka Juha Luukan mukaan kuului Koiviston suojeluskunnan johtoon. Väitetään, että Louhelaisen ampui kuulu punapäällikkö, ”kenraali” Heikki Kaljunen.⁷⁸ Se saattaa hyvinkin pitää paikkansa, vaikka Kaljusen jälkimaine näyttää kuitenkin olevan todellista verisempi.⁷⁹ Panssarijunan turvin Kaljusen ja satojen punakaartilaisten onnistui paeta Venäjälle.⁸⁰ Sodan jälkeen Terijoella punakaartilaisten ja venäläisten sotilaiden puhdistusta hoitivat Terijoen komendantiksi nimitetyn majuri Georg ”Yrjö” Elfvengrenin, Raudun taistelun voittajan joukot.

Punaiset kansakoulunopettajat syytettyjen penkillä

Kansakoulunopettajien poliittista suuntautumista tutkineen Jukka Rantalan tarkoituksena oli alun perin tutkia opettajien asemaa paikallisyhteisössä, niin kutsuttua mallikansalaisuutta, mutta hän päätyikin selvittämään mallikansalaisuuden vastakohtaa opettajien rikottua yhteisön heille asettamia kirjoittamattomia normeja.⁸¹ Normeja opettajat olivat rikkoneet jo osallistumalla poliittiseen työväenliikkeeseen ja jatkaneet osallistumalla kapinaan punaisten puolella. Tapauksista ei sodan jälkeen julkisuudessa paljoa puhuttu, koska asia oli arka voittaneelle osapuolelle.

Jukka Rantala on tutkimuksessaan luetteloinut 92 punaisiksi syytettyä kansakoulunopettajaa. Hän uskoo kuitenkin, että tapauksia oli enemmän, sillä syytökset voitiin paikallisesti hoitaa ilmoittamatta niistä valtiorikosoikeudelle tai Kouluhallitukselle. Pienistäkin hairahduksista suojeluskuntien esikunnat langettivat opettajille ankaria tuomioita, mutta sekä esikunnat että koulujen johtokunnat saattoivat luopua syytöksistä, kun opettaja suostui muuttamaan muualle. Koska

mitään takeita puolueettomasta oikeuskäsittelystä ei ollut, monet opettajat suosivat sopimuksiin pelastaakseen nahkansa. Merikarjalaisia Rantalan luettelossa on viisitoista eli 16,3 prosenttia yhteismäärästä.⁸² Sotasurmatietokannan mukaan koko maassa teloitettiin punaisina yhdeksän kansakoulunopettajaa. Teloitetuista kolme oli Merikarjalasta, kuten käy ilmi seuraavasta Merikarjalan punaisten kansakoulunopettajien kohtaloita kokoavasta listasta.

1. Aartolahti Juho, Suursaari, Kiiskinkylä, painostettiin eroamaan, siirtyi Lappeelle
2. Anto August, Johannes, Vaahtola, erotettiin, valtiorikostuomio, siirtyi 6 vuoden tauon jälkeen Viipurin maalaiskuntaan
3. Alhojärvi Kaarlo, Kotka, Munsaari, teloitettiin
4. Elenius Emil, Suursaari, Suurkylä, painostettiin eroamaan, toimi vuoden Pyhtäällä, jätti koulutyön
5. Himmi Mikko, Uusikirkko V.I., Kuujärvi, erotettiin, siirtyi 3 vuoden tauon jälkeen Viipurin maalaiskunnan Ravansaaren koululle
6. Hämmäläinen Karoliina, Kotka, Hietanen, annettiin varoitus, jatkoi samassa koulussa
7. Kaipio O. W., Kuolemajärvi, Inkilä, teloitettiin
8. Kanerva Kaarlo, Virolahti, Paatio, painostettiin eroamaan, siirtyi kahden vuoden tauon jälkeen Miehikkälään
9. Keränen Matti, Kymi, Jumalniemi, Kouluhallitus kumosi syytökset, jatkoi samassa koulussa
10. Laine Juho, Viipurin mlk., Suurpero, erotettiin, siirtyi viiden vuoden tauon jälkeen Viipurin Merijoelle
11. Laine Y. K., Kymi, Tiutinen, erotettiin, siirtyi kolmen vuoden tauon jälkeen Lammille
12. Länsiö Emil, Uusikirkko VI. Anttonala, painostettiin eroamaan, siirtyi kahden vuoden tauon jälkeen Kivijärvelle
13. Penttinen Riku, Viipurin mlk., Kangasranta, teloitettiin
14. Rainio Väinö, Viipurin mlk., Ykspää, erotettiin, siirtyi kolmen vuoden jälkeen Korpilahdelle
15. Salmi Hulda, Kymi, Tiutinen, erotettiin, valtiorikostuomio, siirtyi viiden vuoden jälkeen Koiviston Patalan koululle

Jukka Rantalan luettelosta puuttuu kaksi opettajaa, jotka näyttävät liittyvän Merikarjalaan tapausten jäädessä kuitenkin jossain määrin epäselviksi. Toinen on kansakoulunopettaja Elias Eenokki Tiera, joka sotasurmatietokannan mukaan oli kirjoilla Kuolemajärvellä, ja ammuttiin 21.5.1918 Suomenlinnassa.

Juhani Piilososen ja Tauno Tukkinen tutkimushankkeen tuloksissa viitataan kuitenkin Heinjokeen, ei Kuolemajärveen ja Tieran ammatiksi ilmoitetaan ”entinen kansakoulunopettaja”. Tiera teloitettiin ennen kuin valtiorikosoikeus oli toiminnassa.⁸³ Sotasurmatietokannassa Tiera ei ole punainen eikä valkoinen vaan osapuoleltaan tuntematon. Toinen epäselvä tapaus on Haminassa kirjoilla ollut August Bly, joka mestattiin punaisena toukokuussa Kotkassa. Blyn ammatiksi ilmoitetaan epämääräisesti opettaja, ei siis kansakoulunopettaja.

Kotkalainen opettaja Kaarlo Vilho Alhojärvi ”mestattiin” 12. toukokuuta. Hän oli keväällä 1918 toiminut Kotkan kansakoulujen valvojana. Alhojärvi oli mitä ilmeisimmin osallisena asiassa, kun Kotkan punaiset vetivät opetuslakoon ryhtyneet opettajat vallankumousoikeuteen. Jukka Rantala arvioi, että Alhojärven kohtalo saattaa ”selittyä opettajien katkeruudella”. Alhojärven ohella opetustyötä oli punaisen vallan aikana jatkanut Hietasen koulun opettaja Karoliina Hämäläinen. Sodan jälkeen Hämäläinen sai jatkaa virassaan, Alhojärvi menetti henkensä.⁸⁴

Alhojärven aiempi ura liittyy Siilinjärven Kasurilan kouluun, jossa hän oli toiminut opettajana kymmenen vuoden ajan. Alhojärven tapausta tutkinut siilinjärveläinen historianopettaja Aira Roivainen sanoo Alhojärven ajan Siilinjärvellä olleen vaikea. Alhojärvi oli pitäjän ensimmäisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja ja sai heti vihamiehiä, sillä sosialistien ja perustuslaillisten välillä oli kovia poliittisia jännitteitä. Tutkiessaan vanhoja oikeusasiakirjoja Roivainen kertoo ajatelleensa, että ”onpa riitaisa mies, kun nimi tuli koko ajan esiin”. Hänelle selvisi myöhemmin, ettei Alhojärvi ollut radikaali vaan maltillinen sosialisti.⁸⁵ Munsaaren koulussa maltillisen sosialistin Alhojärven korvasi ”senaikuinen tunnettu suojeluskuntamies, opettaja, hyvin ilkeämielinen mies Vilho Ylönen”, kertoo vuonna 1910 syntynyt mies Ulla-Maija Peltosen *Punakapinan muistoissa*.⁸⁶

Kuolemajärvellä Inkilän kylässä vuodesta 1907 toiminut opettaja Oskar William Kaipio ”mestattiin” Terijoella 3.5.1918. Hänen tarinansa on Alhojärven tarinan toisinto. Kaipio oli aiemmin ollut opettajan virassa Saarijärvellä ja joutunut vaikeuksiin työväenaatteensa takia. Hän ei uudessa virassaan lopettanut politikointia, mikä johti eripuraan koulun johtokunnan ja tarkastajan kanssa. Tarkastaja selitti Kaipion olevan ”vähälahjainen ja kehno opettaja” ja sanoi tämän toimineen toistakymmentä vuotta agitaattorina Kuolemajärvellä. Kaipio toimi Kuolemajärven kunnallispolitiikassa ja oli vuosina 1908–1909 sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustaja. Punaisten oikeudenkäytöstä tehty tutkimus osoittaa, että punaisen vallankumousoikeuden puheenjohtajana toiminut Kaipio käytti asemaansa ”koston välineenä” vastustajiaan kohtaan. Vaikka punaisten ylioikeus kumosi Kuolemajärven vallankumousoikeuden antamat tuomiot, se ei lieventänyt vastustajien katkeruutta.⁸⁷

Kolmannenkin teloitetun merikarjalaisen opettajan, Viipurin maalaiskunnan Kangasrannan koulussa toimineen Riku Penttisen, kohtaloon liittyivät hänen työväenaatteensa aikaansaamat riidat. Sisällissodan aikana Penttinen kuului Viipurin maalaiskunnan punaiseen kunnanvaltuustoon, ja helmikuussa 1918 hänestä tuli Kouluhallituksen tehtävät ottaneen punaisen Suomen kouluneuvoston jäsen. Vaikka osallistuminen punaisten hallintoon kävi selityksenä kuolemantuomioon, Jukka Rantala uskoo vanhojen kaunojen ilmeisesti olleen teloituksen taustalla. Riku Penttinen ammuttiin toukokuun alussa 1918 Viipurin vankileirillä. Penttisen lailla Viipurin maalaiskunnan punaiseen kunnanvaltuustoon kuullut Suurperon opettaja Juho Laine erotettiin, samoin erotettiin Ykspään koulun opettaja Väinö Rainio, joka sittemmin joutui uralaan koulunvaihtokierteeseen.⁸⁸

Kuten Jukka Rantala on todennut, punaisiksi syytettyjen opettajien määrä todennäköisesti kasvaisi, kun tutkimuksessa mentäisiin paikallistasolle. Se pätee Johannekseen, jota koskeva tutkimus tuo lisätietoa August Anton kohtaloon ja ylipäätään kunnan opettajien poliittiseen suuntautumiseen. Anto oli työväenliikkeessä toiminut Johanneksen kirkonkylän kansakoulun opettaja; sisällissodan aikana hän oli punaisen vallan huipulla yhdessä muurari Arvid Vyyryläisen kanssa. Anto oli Johanneksen elintarvikekomissaari, toinen kahdesta punaisessa Suomessa elintarvikekomissaarina toimineesta opettajasta. Hän oli lisäksi Johanneksen vallankumousoikeuden puheenjohtaja ja epäilemättä myös valtaa pitävän ”Johanneksen kunnan Työväen eduskunnan” jäsen ja todennäköisesti sen puhemies. Johanneksen ylin järjestyksenalvoja, vallankumousoikeuden syyttäjä ja elintarvikelautakunnan puheenjohtaja Arvid Vyyryläinen teloitettiin terroritilaston mukaan 4.5.1918 Johanneksessa ”ampumalla. Suojeluskunnan esikunnan toimesta. Vaasan rykmentin 2 sotilasta ampui.”⁸⁹

August Anto jäi henkiin. Mitä ilmeisimmin Anton pelastukseksi koitui se, että hän oli Pietarissa sodan päättyessä ja palasi kotimaahan, kun kenttäoikeuksia ei enää ollut jakamassa teloitustuomioita. Yhdestä ja toisesta Karjalan kunnasta oli nimittäin juuri ennen loppukatastrofia lähetetty mies Venäjälle elintarpeita hankkimaan, ja uskottavasti Johanneksessa tehtävän olisi saanut elintarvikekomissaari Anto. Tämän vaihtoehdon puolesta puhuu myös kunnanvaltuuston pöytäkirjan maininta heinäkuulta 1919. Sen mukaan elintarvikelautakunnan varoja oli päätynyt Pietariin ja takaisin saatiin 32 000 markkaa ja 1 000 ruplaa. Mutta ei tässä vielä kaikki. Anton lisäksi ainakin kolme muuta Johanneksen opettajaa oli vahvasti kytköksissä punaisiin, ja kaksi koulua jäi sodan jälkeen kokonaan ilman opettajaa. Niille opettajille, jotka eivät olleet ”ryvettäneet” itseään kapinassa, kunnanvaltuusto päätti kesäkuussa 1918 maksaa taannehtivasti tammikuun alusta lukien sata markkaa kuussa.⁹⁰

Suursaarella sekä Suurkylän koulun opettaja Emil Elenius että Kiiskinkylän koulun opettaja Juho Aartolahti menettivät sodan jälkeen opettajanvirkinsa. Jukka Rantalalan mukaan punaiseksi syytetty Aartolahti painostettiin eroamaan. Koulunvaihtokierteeseen joutuneella Aartolahdella oli kymmenen vuoden aikana kuusi eri työpaikkaa. Eleniuksesta vastustajat taas yrittivät päästä eroon väittämällä tämän tukeneen kapinaa. Elenius vapautui syytöksistä mutta opettajanviran hoito tyssäsi koululakkoon lasten vanhempien väittäessä Eleniuksen pahoinpitelevän lapsia ja olevan huono opettaja. Tarkastaja oli eri mieltä ja kehotti Eleniusta vain jatkamaan koulunpitoa. Yhtään lasta ei kouluun edelleenkään ilmaantunut. Elenius oli vuoden virkavapaalla Suursaaresta ja opettajana Pyhtäällä palaten sen jälkeen Suursaareen. Sovintoa ei vielä kukaan syntynyt ja Elenius joutui jättämään Suursaaren lopullisesti.⁹¹ Koulutyön kokonaan jättäneestä Emil Eleniuksesta tuli kirjailija. Kertomuksensa hän ammensi Suursaaresta ja saarelaisten elämästä.

Jorma Rakkolaisen artikkeli ”Hänen majesteettinsa Elenius ensimmäinen” *Sananjalassa* vuonna 1978 luo värikkään kuvan siitä, miten maaliskuun vallankumous ja keisari Nikolai II:n kukistuminen nostatti Suursaarella, ensi alkuun Kiiskinkylässä ”valtavan” innostuksen. Vanha virkavalta sai kyläläisten mielestä mennä. Kaikki tämä on tuttua muualtakin Suomesta. Vapausajatuksen huumaamien kyläläisten johtoon nousi Kiiskinkylässä opettaja Aartolahti, joka sittemmin yhdessä Eleniuksen kanssa toimi johtokaksikkona laajaa julkisuutta saaneessa Suursaaren nimismiesjupakassa. Sen ensi vaiheessa Suurkylän koululle maaliskuun 23. päivänä 1917 kutsuttu kansalaiskokous erotti ”vanhan suunnan miehet”: ulkosaarten vt. nimismiehen, Suursaaren poliisin ja kruununperämiehen. Valta siirtyi väliaikaiselle järjestystoimikunnalle, miliisille, jonka puheenjohtajaksi kokous valitsi Eleniuksen ja nimismieheksi Aartolahden. Viranomaisten puuttuessa peliin saarella saattoi yhtä aikaa olla kaksi nimismiestä: toinen maaherran nimittämä, toinen kansan valitsema Aartolahti. Elenius puolestaan ehti toimia kuvernöörin määräämänä Suursaaren ja Tytärsaaren väliaikaisena nimismiehenä.⁹²

Keväthuuman haihduttua sisäiset jännitteet alkoivat purkautua ja väki jakautua vastakkaisiin leireihin. Saarelaiset eivät enää lokakuussa ”yhtenä miehenä hyväksyneet miliisin otteita”, vaan ”hiljainen oppositio” oli jo olemassa. Talvella 1918 kelirikko eristi Suursaaren, eikä pääasiassa lehdistöön artikkelinsa perustaneella Rakkolaisella ole muuta tietoa talven tapahtumista kuin se, että Emil Elenius avusti valkoisia pakolaisia Viroon ja johti ”neuvokkaasti” maaliskuun 12. päivänä saaren venäläisen varuskunnan riisumista aseista. Rakkolainen arvioi, että alkutalvesta saarella oli tapahtunut kuitenkin ”jotain ratkaisevaa”, sillä kevään koittaessa Eleniuksen ja Kiiskinkylän liikkeen kannatus

oli äkisti loppu. Kuten edellä on kerrottu, Suursaarella sosiaalidemokraattien kannatus oli noussut lokakuun 1917 eduskuntavaaleissa kannatuksen jäädessä jonnekin alle 30 prosentin. Työväenyhdistystä saarella ei Hannu Soikkasen mukaan ollut.⁹³ Sotasurmatutkimus paljastaa puolestaan vuonna 1918 Suursaaressa yhden uhrin. Hän oli 23-vuotias kalastaja Oskar Aleksanterinpoika Naski. Tietokannassa Naski on merkitty punakaartissa asetta kantaneeksi sotilaaksi. Miten, missä ja milloin Naski on kuollut, siitä ei ole tietoa. Hänet ilmoitetaan vain kadonneeksi ja kuolinvuodeksi 1918.

Naskin tapaus antaa ymmärtää, ettei hän ollut saaren ainoa punakaartilainen, vaan että heitä oli enemmän. Siitä taas voidaan päätellä saarelaisten jakautumisen jatkuneen, toisin sanoen, lokakuinen miliisin vastainen oppositio ei ollut enää hiljainen vaan lisävoimaa kerännyt. Toukokuussa 1918 *Etelä-Suomi* tiesikin kertoa, että Suursaarelle ”äskettäin” perustettu suojeluskunta oli pidättänyt miliisin puheenjohtajan, opettaja Eleniuksen. Kansan kiihottajat olivat jääneet ”huonommalle puolelle”. Ulkosaarten nimismiehen virkaan kesän lopulla 1917 valittu A. A. R. Viherkoski, joka oli lähtenyt Suursaarelta saatuaan ”ultimaatumin” miliisiltä, oli palannut saarelle. ”Kiihottajat” Elenius ja Aartolahti vietiin muutamiksi viikoiksi Helsinkiin kuulusteluihin, mutta tuomiota he eivät oikeudelta saaneet. Siitä huolimatta kummankin oli jätettävä Suursaari, joskin Elenius lähti vasta ”pyristeltyään pitkään saarelaisten tahtoa vastaan”.⁹⁴ Oikeuden vapauttava päätös kertoo, että Elenius ja Aartolahti eivät olisi välttämättä kuuluneet punaisten opettajien listalle. Sille päätyminen todistaa kuitenkin, miten syytös punaisuudesta oli hyvä peruste päästä eroon niistä, joista eroon haluttiin.

Uudellakirkolla kunnanvaltuuston kantavana voimana oli toiminut opettaja Mikko Himmi, joka erotettiin toimestaan ja siirtyi kolmen vuoden tauon jälkeen Viipurin maalaiskuntaan,⁹⁵ jossa punaisia opettajia ei hyljeksitty. Sieltä sai paikan myös August Anto, jonka nauha ei koskaan haalistunut. Hän oli tunnettu varsinkin työväen raittiusliikkeessä, jopa Viipurin piirin raittiuslinjan henkisenä johtajana. Sosiaalidemokraattisen puolueen siirtoväen jaoston aloitteesta ja puoluetoimikunnan toimeksiannosta Anto keräsi vuosina 1955–1961 noin 3 500 liuskaa käsittävän lähdeaineiston karjalaisesta työväenliikkeestä. Kokoelmaa säilytetään Työväen arkistossa.⁹⁶

Kesä 1918: surua, nälkää ja vihaa

Kesä 1918. Kaikkialla kaupungissa oli suru ja nälkä. Köyhien ihmisten ainoana huvina oli käydä asemalla junantuloaikoina, sillä heidän isänsä ja veljensä, vieläpä sisarensakin oli teljetty vankileireille kapinoitsijoina ja isänmaanpettureina, ja kotiin jääneet odottivat nyt pelästyneinä ja hiljaisina heitä sieltä.

Näin aloittaa Kotkassa vuonna 1902 syntynyt kirjailija Toivo Pekkanen romaaninsa *Tehtaan varjossa*. Eräänä iltana asemarakennuksen ovesta tulee ulos ”viidennellä kymmenellä oleva mies ja astuu horjuen alas aseman portaita. Laiha nuori poika nousee äkkiä ylös nurmikolla loikoilevasta joukosta ja rientää juosten häntä vastaan. He ovat isä ja poika; pojan isä on nyt tullut.”⁹⁷

Äiti odottaa ovella ja ”nähtyään heidän tulevan juoksee pitkän matkan vastaan. Hän itkee kaiken aikaa ja pitelee miestänsä käsivarresta.” Sisään päästyä äidille tulee kiire: on laitettava jotain syötävää. Mutta koska kotona ei ole juuri mitään, poika – Toivo Pekkasen alter ego – ”saa lähteä juoksemaan erään tuttavan luo pieni pussi mukanaan. Pitää sanoa, että isä on tullut kotiin.” Poika tulee takaisin ”mukanaan hiukan ruisjauhoja ja pieni pala silavaa. Kun äiti oli valmistanut niistä ruoan ja isä syönyt sen, alkoi hänen vatsaansa hirveästi polttaa. Hän laskeutui jälleen lepäämään – eikä noussut siitä enää koskaan. Hänen liian kauan heikolla ruoalla ollut vatsansa ei kestänyt niin vahvaa ruokaa ... Häneltä jäi tähän maailmaan vaimo ja neljä lasta.”⁹⁸

Toivo Pekkasen kuvaama tapaus on kuin suoraan todellisuudesta. Vankileiriltä vapauduttuaan kuolleita on sotaturmatietokannan mukaan 618. Heistä yksi on Kotkan edustalla sijainnassa Haapasaarella kirjoilla ollut kalastaja Sulo Hanski; hän kuoli 24-vuotispäivänsä kynnyksellä heinäkuun 27. päivänä 1918. Neljän päivän kuluttua Sulon ikätoveri samalta saarelta, kalastaja Ilmari Sipilä, menehtyi Tammisaaren vankileirihelvetissä.

Nälkä ei ollut valkoisten voiton myötä mihinkään kadonnut, vaan elintarvikepula määritti edelleen elämää. Johanneksessa pahin pula oli aina syömäviljasta. Ensi hätään oli pakko jauhatta 4 500 kiloa siemenkauroja jauhoiksi. Toukokuun alussa kuluttajille voitiin jakaa viikossa jauhoja vain 200 grammaa tavallisella kortilla ja 100 grammaa lisäkortilla. Kesäkuun puolella jauhatettiin jälleen kuroja, nyt 2 000 kiloa. On kerrottu, että jopa karjan rehukakuista on keitetty puuroa. Huunonsaarella kalastajat paikkasivat pulaa pyydystämällä alleja, joita Suomenlahden saaristossa oli kevätmuuton aikana mutta varsinkin syksyisin monituhantisia parvia. Verkot laskettiin allien syöntipaikoille, jolloin linnut sukeltaessaan jäivät kiinni verkkoihin. Alleja keitettiin, paistettiin ja suolattiin talven varalle sekä kuljetettiin nälkää näkevään Viipuriin. Uuden sadon myötä pula helpottui mutta ei suinkaan ollut ohi. Johanneksessa elintarvikelautakunta voitiin lopettaa toukokuussa 1920. Se oli toiminut keskeytymättä kolmisen vuotta.⁹⁹

Maa oli sodan jälkeen täynnä murhetta ja valitusta mutta samalla pelkoa, vihaa ja katkeruutta. ”Sota ja sen traagiset jälkiseuraukset synnyttivät punaisissa vihaa, eikä viha valkoisten puolella ollut yhtään vähäisempää”, toteaa

muistelmissaan K. A. Fagerholm.¹⁰⁰ Sodan seuraukset näkyivät kaikkialla yhteiskunnassa. Jaakko Paavolaisen mukaan kuvaus vielä 1930-luvun Suomen poliittisesta todellisuudesta on riittämätön, jos ei huomioida sitä, että

maassa vallitsi yhä vielä sama yhteiskunnallinen perusasetelma, jonka tunnemme tosiasiallisesti jo vuosilta 1905–1906 ja v. 1918. Merkittävissä voimaryhmitymissä, kuten armeijassa, suojeluskunnissa, järjestysvallassa, tuomaristossa, ylemmässä virkakunnassa, papistossa, oppineistossa ja teollisuusjohdossa, oli läpikäyväenä porvarillinen perusasenoituminen, joka samalla oli 'valkoinen'. Tämä sana puolestaan peitti lähes kaiken, mitä ymmärrettiin isänmaallisuudella.¹⁰¹

Valkoisiin ja punaisiin edelleen jakautuvassa maassa ”punaisten hautojen vaatiminen katsottiin ’rikoksen ylistämiseksi’, niin ollen minkäänlainen kukkasien tai ristien vieni haudoille ei ollut sallittua muistopatsaista puhumattakaan”. Patsasta ei noussut Viipuriin koirahautausmaalle Ristimäessä, vaikka jalusta oli jo valmiina. Talkoilla hautausmaata kuitenkin käytiin kesäisin siivoamassa ja kunnostamassa.¹⁰² Myös Viipurin maalaiskunnassa Maaskolan tilan alueella sijaitsevalle punaisten hautausmaalle oli valmiina sementtiperustalle laskettu alusta harmaasta kivistä. Varsinaisen kuvapatsaan etusivulle oli suunniteltu tekstiä: ”Muistoksi sadoille puutteitten näännyttämille vapaustaistelijoille, jotka kansalaissodan loputtua v. 1918 tällä paikalla sen aikaisen hallituksen toimesta vallankumouksellisin mestattiin.” Sisäasiainministeriö kielsi patsaan pystyttämisen.¹⁰³

Muistomerkeistä tuli valkoisten yksinoikeus. Ahvolaan pystytetyssä vapausodan sankaripatsaassa ovat säkeet: ”Tahtoi näillä tanterilla / vapaa Suomi suuret lunnaat / Nuorten urhoin uhriveri / kastoit täällä kaikki kunnaat.”¹⁰⁴ Johannes kulki omia polkujaan. Omia nuoria urhoja ei ollut, mutta sankaripatsas pitäjään nousi. Sen pystytti maillaan käydyn taistelun muistoksi yksityishenkilö, Kaislahden kartanonomistaja, Mouhijärveltä 1800-luvun lopulla Johannekseen muuttanut Vihtori Huitu, kunnanvaltuuston puheenjohtaja ja paikkakunnan vaikutusvaltaisin mies. Kaislahden taistelussa kaatuneet yksitoista valkoista soturia saivat viimeisen leposijansa kotiseutujensa mullasta, Johanneksessa heidän nimensä ikuistettiin muistomerkkiin.¹⁰⁵

Määräenemmistösäädösten avulla Johanneksen vasemmiston onnistui kuitenkin kaataa porvarillisten ryhmien esitys osallistua vapaussodan muistomerkin pystyttämiseen Kämärälle.¹⁰⁶ Vuonna 1939 Kämärän taisteluun osallistuneet venäjänsaarelaiset tilasivat kuvanveistäjä Väinö Aaltoselta muistomerkin. Punaista graniittia oleva monumentti valmistui jatkosodan aikana

vuonna 1942 mutta jäi pystyttämättä Kämärän asemalle – ehkäpä sota-ajan yksimielisyyttä varjellen vai olisiko myös usko saksalaisten voittoon ollut jo hiipumassa? Muistomerkki jäi Aaltosen haltuun ja pystytettiin vuonna 1949 Helsinkiin Kansallismuseon edessä olevaan puistikkoon, ja siirrettiin sieltä vuonna 1974 nykyiselle paikalleen Lappeenrannan lentokentän laidalle, entisen Maasotakoulun alueelle.¹⁰⁷

Tänä päivänä Suomen kirkkomailla on vakaumuksensa puolesta kaatuneille punaisille pystytettyjä patsaita. Liennytyks alkoi jo talvisodan edellä ja jatkui välirauhan aikana, kun ylipäällikkö Mannerheim julisti toukokuun kolmannen sunnuntain kaatuneiden muistopäiväksi, joka nyt käsitti myös vakaumuksensa puolesta kaatuneet. Jatkosodan jälkeen taisteluissa kaatuneiden ja teloitettujen punaisten jäännöksiä alettiin siirtää syrjäisistä joukkohaudoista siunattuun maahan ja vähitellen punaisille alettiin pystyttää muistomerkkejä.¹⁰⁸

Merikarjalassa punaisten muistomerkkejä saattoi kuitenkin nousta vain niihin kuntiin, jotka toisen maailmansodan rauhanteossa jäivät Suomelle. Kotkan vanhalla hautausmaalla on kaksikin muistomerkkiä, molemmat Kotkan työväenjärjestön vuonna 1958 pystyttämiä. Toinen on paikalla, johon perimätiedon mukaan haudattiin ne Venäjän laivaston merimiehet, jotka toukokuun 4. päivänä olivat tulleet noutamaan pakolaisia kaupungin ollessa kuitenkin jo valkoisten hallussa. Kymin työväenjärjestö pystytti muistomerkkin Karhulaan jo vuonna 1941, Virolahti sai muistomerkkin vuonna 1945. Pyhtäällä on kaksi punaisten muistomerkkiä.¹⁰⁹ ”Neuvostoliiton työtätekevät” korjasivat lopulta tilanteen luovutetussa Merikarjalassa. Huhtikuussa 1961 he pystyttivät Viipurin Ristimäkeen muistomerkkin ”proletaarisen solidaarisuuden osoituksena” sisällissodan punaisille tovereille.¹¹⁰

Viitteet

- 1** Merikarjalalla tarkoitetaan itäisen Suomenlahden rannikkokuntia, jotka sijoittuvat Rajajoen ja Kymijoen länsihaaran väliin.
- 2** Hörkkö 1959, 615. Niko Hörkkö oli laatinut Johanneksen terroritilaston, joten hän todellakin olisi tiennyt sisällissodan punaisista uhreista enemmän. Tiedossa ei ole, miksi hän kirjoitti niin kuin kirjoitti, saiko hän kenties ohjeet miten kirjoittaa, sensuroitiinko hänen kirjoitustaan vai kirjoittiko hän tuolla tavoin Karjalan menetyksen luomassa ajan hengessä.
- 3** Molempiin tutkimuksiin liittyy laaja haastatteluprojekti, jonka tuloksia olen historian tutkijana käsitellyt ja analysoinut oraalii- eli muistitietohistorian metodein.
- 4** KA, Helsinki. Kirkkoherra Jonathan Gummeruksen kertomus vapaussodasta, KA (SA) C III 4 / Kanervo 2000, 197.
- 5** KA, Helsinki. Johanneksen vt. nimismiehen Uljas Ikävalkon kertomus 1.2.1919. SA CIII 10 / Kanervo 2000, 192; Salkola 1985, 110, 319.
- 6** Soikkanen 1969, 59.
- 7** Kuujo & Lakio 1982, 213; Kuujo & Lakio 1982, 246–247.
- 8** Uuteen päivitykseen tuli lisää uhreja noin 1 700, joista valtaosa on punaisia. Valkoisten puolelta uusia nimiä kertyi vain kymmenkunta. Virheetön ja aukoton uusi päivityskään ei tietenkään ole, onhan kyse sadan vuoden takaisista tapahtumista, joista tietoa on kertynyt moniin eri lähteisiin, kuten paikallishistorioihin, joita päivityksessä ei varmaan ole käytetty. Sotasurmatietokannassa esimerkiksi uhrin kuolinpäivä saattaa poiketa ao. seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelossa ilmoitetusta. Tätä artikkelia kirjoitettaessa vastaan tuli esimerkiksi tapaus, jossa oli lukuisia virheitä aina kuolinpäivästä siviilisäätyyn ja sodan osapuoleen. Tässä artikkelissa käytetty, marraskuussa 2019 julkaistu päivitys ei olekaan asiassa viimeinen sana, vaan projekti jatkuu vuoden 2020 aikana. Päivityksiä on siis tulossa lisää.
- 9** Soikkanen 1970, 199–200; Kanervo 2000, 191.
- 10** Soikkanen 1970, 13, 15–16.
- 11** Soikkanen 1970, 253, 488–491; Piilonen 1982, 236–237.
- 12** Soikkanen 1970, 25–262, 356.
- 13** Piilonen 1982, 235.
- 14** Piilonen 1982, 15–16, 32–35.
- 15** Piilonen 1982, 24–27.
- 16** Soikkanen 1970, 354.
- 17** Kanervo 2000, 220–222.
- 18** Airikka 1985, 302.
- 19** Soikkanen 1970, 245–246.
- 20** Piilonen 1982, 235 sekä viite 6 sivulla 385, missä Piilonen mainitsee vain Johanneksen ja Koiviston.
- 21** Piilonen 1982, 241.
- 22** KA, Helsinki. Vapaussodan arkisto. VapSA110 a / Kanervo 2000, 201.
- 23** Airikka 1985, 297; Kanervo 2000, 190, 199.
- 24** Kalle Ahokas teoksessa Uuras – muistojen saari 1981, 72.
- 25** Hoppu 2017, 17, 36, 41–42, 275–284; Lintunen 2017, 22.
- 26** Hoppu 2017, 39–40, 96, 118, 206, 217.
- 27** Hoppu 2017, 37–38, 66–71. Korkeimmillaan aseistettujen naisten määrä nousi 2 600 henkeen, mutta yhtä aikaa näin suuri joukko ei ollut aseissa. Helsingin naiskaarti perustettiin vasta 11. huhtikuuta, jolloin Tampereen ja Pispalan kaartit olivat jo lakanneet olemasta. Ja kun paikoin Etelä- ja Kaakkois-Suomessa vasta ryhdyttiin muodostamaan kaarteja, Helsinki ja sen naiskaarti olivat kukistuneet.
- 28** Hoppu 2017, 45.
- 29** Lintunen 2017, 33–34; Valkoisten vapunaaton viinanhuuruissa voitonjuhlissa Toivo Kuulaa ammuttiin, ja hän kuoli saamiinsa vammoihin 18.5.1918.
- 30** Lackman 1994, 12; Lackman 2004, 43.
- 31** Luettelossa mainittu määrä on poimittu Wikipediasta löytyvästä jääkäriluettelosta. Siinä jääkäreistä ei ole ilmoitettu asuinpaikkaa tai kirjoilla olokuntaa vaan syntymäpaikka, mikä sinänsä ei välttämättä

- anna oikeata kuvaa. Mikäli lähdeä ei mainita, kyse on jääkäriluettelosta saadusta tiedosta. Kalannin nimi oli käsiteltynä ajankohtana vielä Uusikirkko, mutta luettelossa ilmoitettu Uudeltakirkolta kotoisin oleva jääkäri (Ville Kakko) vaikuttaa olleen kotoisin Viipurin läänin Uudeltakirkolta ja siten Merikarjalasta.
- 32** Sihvo 1937, 93, 103, 106, 139, 151, 163–165, 169, 184; 198.
- 33** Sihvo 1937, 9–12, 29–32, 50, 89–91; 145.
- 34** Lackman 1994, 16; 44–45; Lackman 2004, 43; Lackman 2009, 50, 55.
- 35** Tikka 2006, 9.
- 36** Soikkanen 1970, 284–292.
- 37** Salkola 1985/2, 369; Partanen 2010, 12.
- 38** Partanen 2010, 12–13; Keskisarja 2013, 48–51.
- 39** Partanen 2010, 14; Keskisarja 2013, 52–57.
- 40** Salkola 1985/2, 381–382.
- 41** Partanen 2010, 16; ratkaisutaisteluista Kannaksella ks. Ylikangas 2013.
- 42** Väänänen 1999 (1939), 164, 426, 506, 516, 518, 522, 524.
- 43** www.karjalanliitto.fi/media/jasenyhteisot/uusikirkko-seura-ry/murre-ja-muistelmat/eevi-viinanen-muistelee.pdf, viitattu 12.1.2020.
- 44** Hoppu 2017, 118.
- 45** Hoppu 2017, 120–121.
- 46** Keskisarja 2013, 252–254.
- 47** Lähteenmäki 2009, 118.
- 48** Hoppu 2009, 219–220.
- 49** Keskisarja 2013, 290–301, 316–323, 351.
- 50** Keskisarja 2013, 316–323, 342–343, 349–354.
- 51** Rajala 2017, 409–410.
- 52** ”Uuraan mies 1918 melskeissä.” Johannekselainen nro 2 1976; Kanervo 2000, 207; Partanen 2010, 20; Hoppu 2017, 215.
- 53** Hoppu 2017, 217; ”Uuraan naiskomppanian vaiheita”. Kirjoituksia kellarista 2016. (<http://tpertt.blogspot.fi/2016/10/uuraan-naiskomppanian-vaiheita.html>, viitattu 12.1.2020).
- 54** Keskisarja 2013, 316.
- 55** Kanervo 2000, 204; Sotasurmatietokannassa Kaislahden taistelun sanotaan tapahtuneen 26.4.1918. Kun lukee Hannulan kertomusta Relanderin vaiheista, oikea päivä näyttää olevan 28. huhtikuuta. Relander on Hannulan mukaan 27. päivänä saapunut junalla Koivistolle ja jatkanut sieltä pohjoista kohti. Myös Kaislahden kartanon emännän Olga Huidun kirjassa Aseettomien taistelua taistelun sanotaan tapahtuneen sunnuntaina 28.4.1918. Tuomas Hoppu taas sanoo taistelun tapahtuneen 29. huhtikuuta (Hoppu 2017, 213–214.) Tekstissä on pitäydytty 28. päivään. Valkoiset olivat Uuraassa jo huhtikuun viimeisenä päivänä, joten jos päivä olisi 29. huhtikuuta, punaisille olisi jäänyt kovin vähän aikaa mennä mantereeseen puolelta Uuraan satamaan ja panna kuntoon höyrylotja Nalle, josta oli varoiksi irrotettu pari varaosaa, mutta jonka punaisten monttöörit saivat kuntoon ja pääsivät pakoon merelle.
- 56** Hannula 1934, 307–308;
- 57** KA (SA). Johanneksen nimismiehen kertomus vapaussodasta. C III 10 / Kanervo 2000, 204–207; Kanervo 2014, 55. Joukkoteloituksesta kertoi kirjoittajalle isältään saatuna perimätietona Sirkka Uljas, o.s. Stade haastattelussa 13.4.1998. Sirkkan kertoman mukaan joukkoteloituksesta oli hengissä selvinnyt kaksi johannekselaista Kivitokeen kylästä, hänen isänsä Arvid Stade ja Nikolai Linkinen. Arvid kertoi aikoinaan pelastuneensa, kun ”iso Helsingin mies” kaatui teloittajien luodeista hänen päälleen. Arvidiin ei luoti osunut, ja hämärän laskeuduttua hän ryömi pakoon pellolta läheistä valtaajaa pitkin.
- 58** Elka. A. Ahlström Oy:n Uuraan aluejohtajan kertomus vapaussodasta. Elka S 01 210 / Kanervo 2000, 207–208.
- 59** Hoppu 2017, 226–227.
- 60** Ylikangas 1993, 526.
- 61** Kekkonen 1975, 14; Kekkonen 1981, 80–139; Keskisarja 2013, 302–326.
- 62** Kekkonen 1981, 103–104, 120–131.
- 63** Kanervo 2014, 54–65.
- 64** Hoppu 2017, 226–227.

- 65** Hoppu 2017, 256; "Uuraan naiskomppanian vaiheita". Kirjoituksia kellarista 2016. (<http://tpertt.blogspot.fi/2016/10/uuraan-naiskomppanian-vaiheita.html>, viitattu 12.1.2020).
- 66** Fingerroos 2004, 367–370; Hoppu 2017, 255–256.
- 67** Hoppu 2017, 206–208; Sotasurmatietokannassa Haapasen kuolinpaikka ei ole tiedossa.
- 68** Seppälä 2018.
- 69** "Punaisten muistomerkit Kymenlaaksossa". Kirjoituksia kellarista 2013. (tpertt.blogspot.com/2013/06/, viitattu 12.1.2020).
- 70** "Wir singen zu den X. Weltfestspielen". Kirjoituksia kellarista 2013. (tpertt.blogspot.com/2013/, viitattu 12.1.2020).
- 71** Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 12.1.2020; Kanervo 2014, 64–65.
- 72** Kuujo & Lakio 1982, 215.
- 73** Turunen 2005, 123–125.
- 74** Turunen 2005, 125–128, 332–334; Huhta 2010, 35, viite 41; "Uuno Renvall". Wikipedia. (https://fi.wikipedia.org/wiki/Uuno_Renvall, viitattu 12.1.2020).
- 75** Lindholm 2017, 182, 312.
- 76** Kyseessä on konttoristi Vilhelm "Ville" Ahokas, joka todennäköisesti palveli Pietisen puunjalostustehtaalla ja joka punaisten hyökätessä tehtaalle oli ollut siellä yövartiossa. Väänänen 1939, 139; Kanervo 2014, 55, 64.
- 77** KA (SA), Kirkkoherra Jonathan Gummeruksen kertomus vapaussodasta, C III 4 / Kanervo 2014, 62, 64–65.
- 78** Ks. Lähteenmäki 2009, 109. Lähteenmäen mukaan Kaljunen ei ole voinut tammikuun 13. päivänä murhata Louhelaista, koska hän ei silloin vielä ollut Terijoella. Louhelaisen kuolinpäivä on sotasurmatietokannan mukaan kuitenkin 13. helmikuuta, ei 13. tammikuuta. Sivulla 106 Lähteenmäki kertoo Kaljusen tulleen Terijoelle 23.1.1918.
- 79** Lähteenmäki 2009, 112.
- 80** Hoppu 2009, 217.
- 81** Rantala 2002, 9.
- 82** Rantala 2002, 30–32, 172–174, 180–182.
- 83** "Kevään teloitukset". Helsingin sotasurmat -tutkimushankkeen verkkosivut. (<http://www.helsinginsotasurmat.fi/?page%20id=234>, viitattu 12.1.2020).
- 84** Rantala 2002, 24.
- 85** Roivainen 2018.
- 86** Peltonen 1996, 373.
- 87** Rantala 2002, 27–28.
- 88** Piilonen 1982, 318; Rantala 2002, 28–29, 37, 67, 180–182.
- 89** Kanervo 2014, 55–58. Arvid Vyyryläisellä oli neljä alaikäistä lasta. Nuorimmainen oli vuoden ikäinen Viljo. Vuonna 1944 ylipäällikkö Mannerheim nimitti korpraali Viljo Vyyryläisen 2. luokan Mannerheimristin ritariksi hänen Teikarinsaaren taisteluissa osoittamastaan erikoisesta rohkeudesta ja toimintatarmosta.
- 90** KA, Mikkeli. Johanneksen kunnanvaltuuston pöytäkirja 26.6.1918 / Kanervo 2014, 58–59.
- 91** Rantala 2002, 33–36, 66.
- 92** Rakkolainen 1978, 142–153.
- 93** Soikkanen 1970, 490; Rakkolainen 1978, 148, 155.
- 94** Rakkolainen 1978, 148 ja 153–158.
- 95** Piilonen 1982, 318; Rantala 2002, 20, viite 13.
- 96** Kanervo 2014, 59.
- 97** Pekkanen 1963, 7–8.
- 98** Pekkanen 1963, 9.
- 99** Hirvensalo 1959, 281–282; KA, Mikkeli. Johanneksen elintarvikelautakunnan pöytäkirjat 1917–1920. IV/1 Ca:1 / Kanervo 2000, 213–214.
- 100** Fagerholm 1977, 18.
- 101** Paavolainen 1989, 17–21.
- 102** Peltonen 1996, 371; Fingerroos 2004, 381.
- 103** Kuujo & Lakio 1982, 216–217.
- 104** Paavolainen 1958, 100.
- 105** Kanervo 2000, 223; Sotasurmatietokannan mukaan yksi valkoinen johannekselainen, Konstantin Aleksanterinp. Uski, "kaatui Kivennavan Kauksamolla 29.4.1918". Kauksamon kolme tuntia kestänyt taistelu oli 20. huhtikuuta. Kivennapa-seuran sivuilla kerrotaan, että punainen rintama sivusi Kivennapaa Lipolassa, Kauksamolla ja

Korpikylässä ja että valkoinen armeija valtasi Kivennavan huhtikuun 21. päivänä ja koko pitäjä vapautui nopeasti. Pitäjässä ei siis enää taisteltu kuun lopulla. Johanneksen seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelon mukaan Uski oli ”ammuttu sodassa” 20.4.1918 ja siviilisäädyltään hän oli nainut eikä naimaton, kuten tietokannassa sanotaan. Lapsien lukumäärä kuusi on oikein. 47-vuotiaan perheellisen maanviljelijä Konstantin Uskin oikea kuolinpäivä on siis 20.4.1918 ja kuolinpaikka Kauksamo Kivennavalla. Uskin tyttärentytär Anja Alhokankare kertoi aikoinaan tämän kirjoittajalle, että suvussa eli tarina, jonka mukaan pelastaakseen poikansa sodalta Konstantin Uski lähti punaisten pakko-otossa poikansa sijasta rintamalle. Isoisä ei ollut sen paremmin valkoinen kuin punainenkaan, mutta punaisten joukoissa

hän sai surmansa. Sotasurmatietokantaan Uski on päätynyt valkoisena H. J. Boströmin Sankarien muisto -kirjan kautta. Lopulta mahdollista on sekin, ettei Uski kaatunut sodassa, vaan hänet teloitettiin jo Kauksamossa punaisten puolella taistelleena, kuten Kauksamossa teloitettiin myös uskirkkonen punainen naissotilas Ida Haapanen (Hoppu 2017, 207–208).

- 106** KA, Mikkeli. Johanneksen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918–1945. I Cb 2–7 / Kanervo 2000, 224.
- 107** Martikainen 2018, 6.
- 108** Kormano 2014, 323.
- 109** ”Punaisten muistomerkit Kymenlaaksossa”. Kirjoituksia kellarista 2013. (<http://tpertt.blogspot.com/2013/06/punaisten-muistomerkit-kymenlaaksossa.html>, viitattu 12.1.2020).
- 110** Fingerroos 2004, 381.

Lähde- ja kirjallisuuluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Johanneksen vt. nimismiehen Uljas Ikävalkon kertomus 1.2.1919, KA (SA) CIII 10

Kirkkoherra Jonathan Gummeruksen kertomus vapaussodasta, KA (SA) C III 4

Vapaussodan arkisto KA VapSA110 a

Kansallisarkisto (KA), Mikkeli

Johanneksen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918–1945, Cb 2–7

Johanneksen elintarvikelautakunnan pöytäkirjat 1917–1920, IV/1 Ca:1

Elinkeinoelämän keskusarkisto (Elka), Mikkeli

A. Ahlström Oy:n Uuraan aluejohtajan kertomus vapaussodasta. Elka S 01 210.

Tietokannat

Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta. (<https://sotasurmat.narc.fi/fi/>, viitattu 12.1.2020).

Painetut lähteet

Airikka, Lauri (1985). *Kappale Johannesta*. [Piikkiö: L. Airikka].

Fagerholm, K. A. (1977). *Puhemiehen ääni*. Helsinki: Tammi.

Hirvensalo, Lauri (toim. 1959). *Maapallon eläinkuvasto*. 8. painos. Helsinki: WSOY.

Huitu, Olga (1938). *Aseettomien taistelua: muistelmia punakapinan ajoilta*. Helsinki: Otava.

Hörkkö, Niko (1959). "Työväenliike". *Viipurin läänin Rannan kihlakuntaan kuuluneen Johanneksen pitäjän historia- ja muistelmateos*. Piikkiö: Johannes-Säätiö.

Kekkonen, Urho (1975). *Muutoksen vuosikymmenet. Suomalaista sisäpolitiikkaa ja idänsuhteita tasavallan presidentin silmin*. Helsinki: Weilin + Göös.

Kekkonen, Urho (1981). *Vuosisatani 1*. Helsinki: Otava.

Lohko, Yrjö (toim. 1981). *Uuras – muistojen saari*. Helsinki: Uuraalaiset ry.

Paavolainen, Erkki (1958). *Sellainen oli Karjala*. Luovutetun alueen vaiheita. Helsinki: Otava.

Pekkanen, Toivo (1963 [1932]). *Tehtaan varjossa*. 9. painos. Helsinki: WSOY.

Sihvo, Jussi (1937). *Jääkärivärväys Etelä-Karjalassa*. Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

Autero, Olavi & Viljo Nissilä (1959). *Johannes. Viipurin läänin Rannan kihlakuntaan kuuluneen Johanneksen pitäjän historia- ja muistelmateos*. Piikkiö: Johannes-Säätiö.

Fingerroos, Outi (2004). *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. SKST 985. Helsinki: SKS.

Hannula, J. O. (1934). *Suomen vapaussodan historia*. Helsinki: WSOY.

Helsingin sotasurmat -tutkimushanke (s.d.). "Kevään teloitukset". (<http://www.helsinginsotasurmat.fi/?page%20id=234>, viitattu 12.1.2020).

Hoppu, Tuomas (2009). "Valkoisten voitto". *Sisällissodan pikkujättiläinen*, toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY.

- Hoppu, Tuomas (2017).** *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918.* Jyväskylä: Gummerus.
- Huhta, Ilkka (2010).** *Papit sisällissodassa 1918.* Helsinki: Kirjapaja.
- Kanervo, Pirkko (2000).** *Johanneksen Huunonsaari. Sodan ja rauhan päivinä 1913–1944.* Kaarina: Toimituskunta.
- Kanervo, Pirkko (2014).** *Jäi vain nimi sankarin. Johannekselaiset toisessa maailmansodassa.* Kaarina: Johannes-Seura ry.
- Kanervo, Pirkko (2015).** "Uuras – rauhan töissä ja sodan myrskyissä". *UURAS. Viipurin portti maailmanmerille.* Helsinki: Uuraalaiset ry.
- Kanervo, Pirkko (2018).** "Johannes sisällissodassa". *Johannekselainen*, huhtikuu 2018.
- Keskisarja, Teemu (2013).** *Viipuri 1918.* Helsinki: Siltala.
- Kirjoituksia kellarista -blogi (2013).** "Punaisten muistomerkit Kymenlaaksossa". (<http://tpertt.blogspot.com/2013/06/punaisten-muistomerkit-kymenlaaksossa.html>, viitattu 12.1.2020).
- Kirjoituksia kellarista -blogi (2013).** "Wir singen zu den X. Weltfestspielen". (tpertt.blogspot.com/2013/, viitattu 12.1.2020).
- Kirjoituksia kellarista -blogi (2016).** "Uuraan naiskomppanian vaiheita". (<http://tpertt.blogspot.fi/2016/10/uuraan-naiskomppanian-vaiheita.html>, viitattu 12.1.2020).
- Kormano, Riitta (2014).** *Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovittelua.* Turku: Turun yliopisto.
- Kuujo Erkki & Matti Lakio (1982).** *Viipurin pitäjän historia II.* Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjöseura ry.
- Lackman, Matti (1994).** *Jääkärimuistelmia.* Helsinki: Otava.
- Lackman, Matti (2004).** "Saksassa ja Saksan joukoissa menehtyneet". *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet*, toim. Lars Westerlund. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Lackman, Matti (2009).** "Jääkäriliike". *Sisällissodan pikkujättiläinen*, toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY.
- Lempiäinen, Aino (2003).** *Karjalan valkoisen armeijan ylipäällikkö.* Totuus Lavansaaren retkestä. Hjalmar Lempiäisen tarina. (<https://www.karjalanliitto.fi/media/jasenyhteisot/uusikirko-seura-ry/murre-ja-muistemat/eevi-viinanen-muistelee.pdf>, viitattu 12.1.2020).
- Lindholm, Sture (2017).** *Vankileirihelvetti Dragsvik. Tammisaaren joukkokuolema 1918.* Jyväskylä: Atena.
- Lintunen, Tiina (2009).** "Naiset sodassa". *Sisällissodan pikkujättiläinen*, toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY.
- Lintunen, Tiina (2017).** *Punaisten naisten tiet.* Helsinki: Otava.
- Lähtenmäki, Maria (2009).** *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944.* Historiallisia tutkimuksia 243. Helsinki: SKS.
- Martikainen, Unto (2018).** "Venäjänsaaren retki itsenäisyyden syntyvaiheissa". *Karjala* 9.8.2018.
- Paavolainen, Jaakko (1989).** *Väinö Tanner. Patriootti.* Helsinki: Tammi.
- Partanen, Jukka (2010).** "Rajalääni". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, Karjalan Kirjapaino Oy /Karjala-lehti.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996).** *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* SKST 657. Helsinki: SKS.
- Piihonen, Juhani (1982).** *Vallankumous kunnallishallinnossa.* Helsinki: Opetusministeriö.
- Rajala, Panu (2017).** *Virvatuli.* Eino Leinon elämä. Helsinki: WSOY.

- Rakkolainen, Jorma (1978).** "Hänen majesteettinsa Elenius ensimmäinen". *Sananjalka* 20. Turku: Suomen Kielen Seura ry.
- Rantala, Jukka (2002).** *Kansakoulunopettajat ja kapina – vuoden 1918 punaisuussytykset ja opettajan asema paikallisyhteisössä.* Historiallisia tutkimuksia 214. Helsinki: SKS.
- Roivainen, Aira (2018).** "Vilho Alhojärven elämä päättyi sata vuotta sitten – elämäntarina löytyi vanhoista papereista". *Uutis-Jousi* 15.5.2018.
- Salkola, Marja-Leena (1985).** *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–18 ennen kansalaissotaa 1–2.* Helsinki: Opetusministeriö, Punakaartin historiakomitea.
- Seppälä, Kimmo (2018).** "Kotkassa muisteltiin sisällissotaa – Kotkassa ja Kymissä ei syntynyt koston kierrettä, silti yli 700 punaista menetti henkensä". *Kymen Sanomat* 4.5.2018.
- Soikkanen, Hannu (1969).** *Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. 2.* Helsinki: Tammi.
- Soikkanen, Hannu (1970).** *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia.* Helsinki: Tammi.
- Tikka, Marko (2006).** *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921.* Helsinki: Ajatus Kirjat. Gummerus Kustannus Oy.
- Turunen, Mirja (2005).** *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918.* Jyväskylä: Atena.
- Väänänen, Kalle (1999).** [1939] *Vainotien vartijat. Etelä-Karjalan maanpuolustushistoriaa. Viipuri: Viipurin suojeluskuntapiirin esikunta, 1939.* Näköispainos *Karjala-lehti*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.
- Wikipedia. "Uuno Renvall". (https://fi.wikipedia.org/wiki/Uuno_Renvall, viitattu 12.1.2020).
- Ylikangas, Heikki (1993).** *Tie Tampereelle – dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa 1918.* Helsinki: WSOY.
- Ylikangas, Heikki (2013).** *Rata Rautuun: ratkaisutaistelu Karjalan Kannaksella 1918.* Helsinki: WSOY.